

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КВАЛІФІКАЦІЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ
ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Методичні рекомендації

КИЇВ 2023

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**КВАЛІФІКАЦІЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ
ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН**

Методичні рекомендації

Київ 2023

Авторський колектив:

Крижна В. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (Національна академія внутрішніх справ); **Бабаніна В. В.**, доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ); **Грига М. А.**, кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ); **Шаповалова А. О.**, кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ); **Вигівський І. М.**, кандидат юридичних наук (ГУНП України в м. Києві); **Шумейко Д. О.**, доктор юридичних наук, доцент (ГУНП України в м. Києві); **Цехан Д. М.**, доктор юридичних наук, доцент (Національний університет «Одеська юридична академія»); **Старенький О. С.**, доктор юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ).

Рецензенти:

Шевчишен А. В. доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу розслідування службових злочинів управління розслідування корупційних злочинів Головного слідчого управління Національної поліції України;

Швець М. Я. доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 23 листопада 2022 р. (протокол № 3)

Р 654 Кваліфікація та розслідування злочинів проти виборчих прав громадян [Текст]: метод. рек. / [Крижна В. В., Бабаніна В. В., Грига М. А. та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 76 с.

У методичних рекомендаціях розглянуто основні питання кваліфікації злочинів проти виборчих прав громадян та зосереджено увагу на розслідуванні злочинів проти виборчих прав громадян.

Для слідчих, оперативних працівників, працівників прокуратури, суду, адвокатів, а також науковців, викладачів і курсантів.

УДК 343.985:343.415:342.841

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень.....	5
Вступ.....	6
РОЗДІЛ I. Кваліфікація злочинів проти виборчих прав громадян..	8
1.1. Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК).....	9
1.2. Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК).....	15
1.3. Незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК).....	21
1.4. Незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму (ст. 158-2 КК).....	24
1.5. Фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК).....	25
1.6. Порушення таємниці голосування (ст. 159 КК).....	29
1.7. Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159-1 КК).....	30
1.8. Підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму (ст. 160 КК).....	37
РОЗДІЛ II. Розслідування злочинів проти виборчих прав громадян.....	43
2.1. Розслідування перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК).....	45
2.2. Розслідування надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК).....	48
2.3. Розслідування незаконного використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК).....	52
2.4. Розслідування незаконного знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму (ст. 158-2 КК).....	55

2.5. Розслідування фальсифікації, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК).....	56
2.6. Розслідування порушення таємниці голосування (ст. 159 КК).....	61
2.7. Розслідування порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159-1 КК).....	62
2.8. Розслідування підкупу виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму (ст. 160 КК).....	68
Список використаних і рекомендованих джерел.....	74

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК – Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.

ВР – Верховна Рада України

ГП – Генеральна прокуратура

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЗМІ – засоби масової інформації

КМ – Кабінет Міністрів України

КСУ – Конституційний Суд України

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

МЗС – Міністерство закордонних справ України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ЦВК – Центральна виборча комісія

затв. – затверджений (-на, -не, -ні)

мрзп – мінімальний розмір заробітної плати

нмдг – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ВСТУП

У конституційному праві України політичні права і свободи визначають як можливості людини, які вона має в державному і суспільно-політичному житті і які забезпечують політичне самовизначення і безпосередній вплив на діяльність держави. Вказані права громадян є обов'язковою умовою функціонування всіх інших видів прав, тому що саме вони складають органічну основу системи демократії і виступають як цінності, якими влада має обмежувати себе і на які має орієнтуватися.

Політичні права і свободи нерозривно пов'язані із належністю до громадянства держави, а тому ними можуть користуватися виключно громадяни України. Реалізуючи ці права і свободи, громадяни приймають участь в управлінні державою.

Закріплені в Конституції України політичні права і свободи громадян гарантуються і захищаються всіма галузями права. Найбільш небезпечні посягання на ці права визнаються кримінальними правопорушеннями і тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

В V розділі Особливої частини КК до кримінальних правопорушень проти політичних прав і свобод громадян відносяться діяння, передбачені статтями 157, 158, 158-1, 158-2, 158-3, 159, 159-1, 160 КК. Як видно, переважна більшість із указаних діянь посягає на суспільні відносини, що забезпечують право громадян обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування (виборчі відносини) або брати участь в референдумах (референдні відносини). Ці кримінальні правопорушення характеризуються підвищеною суспільною небезпечністю, передбачають покарання у виді позбавлення волі, отже за ступенем тяжкості всі є злочинами.

Суспільна небезпечність виборчих злочинів виявляється у тому, що вони порушують право громадян на вільне волевиявлення у сфері управління державними справами, гарантоване Конституцією України. Конституція України у ст. 38 передбачає право кожного громадянина України брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Диспозиції всіх статей КК, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти виборчих прав громадян є бланкетними, а тому для більш глибокого аналізу їх складів слід звернутися до низки законів, які визначають організацію і порядок проведення виборів та референдумів на території України. Перед усім, це Виборчий кодекс

України¹, який набрав чинності 1 січня 2020 р., а також закони України «Про Державний реєстр виборців»² в редакції від 21 грудня 2019 р. та «Про Центральну виборчу ко- місію»³ від 30 червня 2004 р. тощо.

Зважаючи на зазначене, метою представлених методичних рекомендацій є надання методичної та практичної допомоги органам досудового розслідування під час здійснення кваліфікації та розслідування злочинів проти виборчих прав громадян.

¹ Виборчий Кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 10.10.2020).

² Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 р. № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>

³ Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 р. № 1932-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>

РОЗДІЛ І. Кваліфікація злочинів проти виборчих прав громадян

Підслідність кримінальних правопорушень

Відповідно до ст. 216 КПК України, досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 157–160 КК України, здійснюють:

1) слідчі органів Національної поліції – за загальним правилом;

2) слідчі органів ДБР – у випадках, коли ці кримінальні правопорушення вчинено:

– Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом КМ, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом ЦВК, народним депутатом України, Уповноваженим ВР з прав людини, Директором НАБУ, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, Головою НБУ, його першим заступником та заступником, Секретарем РНБО України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в АРК, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови ВР, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А»;

– службовими особами НАБУ, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

3) детективи НАБУ – у випадках, коли ці кримінальні правопорушення необхідно розслідувати з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, які віднесені до підслідності НАБУ, за рішенням Директора НАБУ та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

4) слідчі відповідного державного органу – у випадках, коли ці кримінальні правопорушення встановлено під час досудового розслідування і вони пов'язані із злочинами, вчиненими особою, щодо якої цим органом ведеться досудове розслідування, та якщо прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, своєю постановою визначає підслідність всіх цих кримінальних правопорушень.

З огляду на п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України, порушення правил підслідності, передбачених у ст. 216 КПК України, створює підстави для визнання недопустимими доказів, зібраних після початку кримінального провадження, шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК України, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

1.1. Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК України)

Статтею 157 встановлено кримінальну відповідальність за декілька окремих типів кримінально протиправної поведінки:

1) перешкоджання виборцю, учасник референдуму в здійсненні виборчого права або права брати участь у референдумі (частини 1–3);

2) перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого процесу (частини 1–3);

3) втручання службової особи з використанням службового становища у здійсненні виборчою комісією чи комісією з референдуму її повноважень (ч. 4);

4) ухилення члена виборчої комісії чи члена комісії з референдуму в роботі комісії без поважних причин, що призвело до неможливості роботи виборчої комісії, комісії з референдуму в день голосування, проведення підрахунку голосів на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму, встановлення підсумків голосування у відповідному виборчому окрузі чи окрузі з референдуму, встановлення результатів виборів або референдуму (ч. 5).

Потерпілими від перешкоджання у здійсненні виборчого права можуть бути:

1) **виборці** або **учасники референдуму**. Виборцем є особа, яка має право голосу на виборах, а учасником референдуму – особа, що має право голосу на референдумі. Відповідно до ст. 70 Конституції України право голосу на виборах та референдумі має громадянин України, що на день проведення виборів досяг 18 років та не визнаний недієздатним. Невключення особи до Державного реєстру виборців або до списку виборців чи учасників референдуму на конкретній дільниці не означає, що така особа не має правового статусу виборця чи учасника референдуму;

2) **кандидати на виборах** – кандидати у президенти, у народні депутати, тобто особи, що відповідно до Конституції та виборчого законодавства мають право бути обраними на тих або інших виборах та стосовно яких прийнято рішення про реєстрацію відповідною виборчою комісією. Наприклад, відповідно до ч.2 ст.103 Основного Закону президентом може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою. Реєстрацію кандидатів на пост президента здійснює ЦВК.

Потерпілими від злочину слід також визнавати **потенційних кандидатів** на відповідних виборах, тобто осіб, які відповідно до законодавства мають право бути обраними до тих чи інших органів, мають намір бути обраними на цих виборах, але стосовно яких ще не прийнято рішення про офіційну реєстрацію відповідною виборчою комісією.

Потерпілими від перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого процесу можуть бути:

1) **члени виборчих комісії** – громадяни, включені у встановленому порядку до складу ЦВК або виборчих комісій, утворених для проведення відповідних виборів;

2) **виборчі комісії** – ЦВК або інші виборчі комісії, що мають статус юридичної особи;

3) **офіційні спостерігача на відповідних виборах** – громадяни, що відповідають визначеним законодавством вимогам, та зареєстровані відповідною виборчою комісією на виборах Президента України як офіційні спостерігачі від кандидатів на пост президента, партій, які висунули кандидата, або громадських організацій; на виборах народних депутатів – як офіційні спостерігачі політичних партій, кандидатів у депутати або громадських організацій. Офіційні спостерігачі іноземних держав і міжнародних організацій відповідно до чинного законодавства не визнаються учасниками виборчого процесу і можуть лише вести спостереження за його ходом;

4) **інші суб'єкти виборчого процесу** – інші, окрім зазначених вище, особи, що відповідно до законодавства визнаються суб'єктами виборчого процесу, а саме – політичні партії, які висунули кандидатів на пост Президента України, політичні партії, що висунули кандидатів у депутати на виборах народних депутатів, місцеві організації політичних партій, які висунули кандидатів для участі у відповідних місцевих виборах.

З об'єктивної сторони перешкоджання у здійсненні виборчого права полягає у вчиненні у будь-якій формі **діянь, які неправомірно**

ускладнюють або унеможливають здійснення зазначених прав. Такі діяння можуть полягати як у безпосередньому впливі на потерпілих (наприклад, примушування особи не брати участь у голосуванні чи не реєструватись кандидатом на виборах під погрозою звільнення з роботи або примушування виборця голосувати за певного кандидата під погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її честь та гідність), так і в створення об'єктивних перешкод, які б завадили потерпілим реалізувати свої права (наприклад, ухилення особою, відповідальною за ведення Державного реєстру виборців від внесення інформації про нову виборчу адресу виборця; блокування транспортних комунікацій з тим, щоб група виборців не могла своєчасно дістатись до виборчої дільниці; неправомірна відмова у реєстрації громадянина кандидатом на виборах відповідною виборчою комісією або неправомірне скасування реєстрації кандидата на виборах).

Зміст об'єктивної сторони перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого процесу полягає у вчиненні дій, які неправомірно ускладнюють або унеможливають нормальне здійснення зазначеної діяльності. На відміну від випадків перешкоджання у здійсненні виборчого права, перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого процесу може вчинятись лише шляхом обману чи примушування. **Обман** являє собою повідомлення неправдивої інформації (наприклад, надання особою, що претендує на її реєстрацією як кандидата на виборах, неправдивої інформації про наявність громадянства України до відповідної виборчої комісії) або неповідомлення інформації, яка повинна бути повідомлена (наприклад, неповідомлення головою виборчої комісії одного чи кількох її членів про час та місце засідання комісії). **Примушування** полягає у впливі на суб'єкта виборчого процесу з тим, щоб добитися від нього вчинення чи невчинення певних дій. Передусім йдеться про застосування різного роду погроз – наприклад, погроза розголосити відомості, що ганьблять дружину офіційного спостерігача, у випадку, якщо він буде фіксувати порушення виборчого процесу, або погроза відімкнути електроенергію в будівлі, де засідає виборча комісія, якщо її члени продовжуватимуть підрахунок результатів голосування.

Склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 1 ст. 157 КК України, є формальним. Як наслідок, відповідальність особи настає з моменту вчинення хоча б одного із передбачених ним діянь незалежно від того, чи спричинили вони які-небудь наслідки.

З суб'єктивної сторони перешкоджання у здійсненні виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого процесу вчиняються виключно з прямим умислом. Особа

усвідомлює суспільну небезпечність вчинюваних нею дій та бажає їх вчинити. Мета та мотив не мають значення для кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 157 КК України.

Суб'єкт перешкоджання громадянину України у здійсненні виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого процесу – загальний.

Перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого процесу має кваліфікуватись за ч. 2 ст. 157 КК України незалежно від того, чи наявні у поведінці особи ще й ознаки обману чи примушування. Застосовані до потерпілого насильство чи погроза насильством не потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України, якщо санкція ч. 2 ст. 157 КК України передбачає більш суворе покарання. В інших випадках скоєне підлягає кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень. Наприклад, перешкоджання діяльності члену виборчої комісії, що поєднувалось із завданням йому побоїв, має кваліфікуватись за ч. 2 ст. 157 та ч. 2 ст. 350 КК України.

Оскільки передбачені ч. 2 ст. 157 КК України ознаки характеризують складові перешкоджання громадянину України у здійсненні виборчого права або участі у референдумі, перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого процесу, ознака «вчинення кримінального правопорушення, що було поєднане зі знищенням чи пошкодженням майна» інкримінується особі лише у випадках, коли ставлення до особи до знищення чи пошкодження майна було умисним. За загальним правилом дії особи не потребують додаткової кваліфікації за ст. 194 або 195 КК України. Винятки становлять випадки, коли пошкодження або знищення майна було вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки. За таких умов скоєне слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 157 та ч. 2 ст. 194 КК України.

За загальним правилом, дії членів виборчої комісії або комісії з референдуму, інших службових осіб не потребують додаткової кваліфікації. Винятки становлять випадки, коли службова особа є працівником правоохоронного органу і в її поведінці наявні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 або 3 ст. 365 КК України. У цих ситуаціях скоєне має кваліфікуватись за ч. 3 ст. 157 та ч. 2 або 3 ст. 365 КК України.

Крім того, за ч. 3 ст. 157 КК України слід кваліфікувати діяння, передбачене ч. 1 або 2 цієї статті, що вчинено за попередньою змовою групою осіб, тобто якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше),

які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення.

Передбачене ч. 4 ст. 157 КК України незаконне втручання службової особи у діяльність виборчої комісії, комісії з референдуму або члена виборчої комісії, комісії з референдуму є спеціальним різновидом перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого процесу, що виокремлено законодавцем за особливим поєднанням ознак потерпілого від кримінального правопорушення (виборча комісія та її члени, комісія з референдуму та її члени), об'єктивної й суб'єктивної сторін кримінального правопорушення та його суб'єкта (службова особа).

Дії службової особи кваліфікуються за ч. 4 ст. 157 КК України лише тоді, коли її вимоги чи вказівки адресовані відповідній виборчій комісії, комісії з референдуму, або їх членам.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення полягає у впливі на діяльність виборчої комісії, комісії з референдуму, або їх членів шляхом висунення до них незаконних вимог або незаконних вказівок. За своїм змістом вимоги та вказівки являють собою владні спонукання до певних дій, причому перші із них, на відміну від других, підкріплюються застереженням про можливість настання негативних наслідків, якщо адресат вимоги ігноруватиме їх.

Для кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 157 КК України, характерна спеціальна мета – особа прагне вплинути на рішення виборчої комісії, комісії з референдуму, або їх членів, тобто добитися від відповідної комісії або її члена в рамках виборчого процесу ухвалення індивідуального правового акта з тим або іншим змістом. Ідеться про рішення про скасування реєстрації кандидата на виборах, оголошення певного кандидата переможцем на виборах тощо. Випадки, коли службова особа видає виборчій комісії, комісії з референдуму, або їх членам незаконні вимоги чи вказівки з іншою метою, наприклад з метою припинити свою діяльність, слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 157 КК України.

Якщо в поведінці службової особи одночасно наявні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 та ч. 4 ст. 157 КК України (наприклад, службова особа незаконно вимагає від виборчої комісії відмовити певній особі у реєстрації як кандидату і при цьому застосовує насильство до окремих членів комісії з метою добитись того самого рішення), скоєне має кваліфікуватись за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 та ч. 4 ст. 157 КК України.

Кримінальна відповідальність за ухилення члена виборчої комісії чи члена комісії з референдуму від виконання своїх обов'язків у роботі комісії

без поважних причин настає у разі наявності наслідків у вигляді неможливості: 1) роботи виборчої комісії, комісії з референдуму в день голосування; 2) проведення підрахунку голосів на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму; 3) встановлення підсумків голосування у відповідному виборчому окрузі чи окрузі з референдуму; 4) встановлення результатів виборів або референдуму.

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 5 ст. 157 КК України має матеріальний склад, а тому відповідальність настає у разі вчинення відповідного суспільно небезпечного діяння та наслідків, які передбачені у зазначеній частині статті.

Під **ухиленням** члена виборчої комісії чи члена комісії з референдуму в роботі комісії без поважних причин слід розуміти тривале безперервне або систематичне невиконання ним своїх обов'язків, зокрема відсутність на засіданнях виборчої комісії, за відсутності обставин, які об'єктивно цьому перешкождали б (наприклад, тяжка хвороба чи стихійне лихо). Питання про те, чи має невиконання членом виборчої комісії своїх обов'язків тривалий або систематичний характер, а також про те, чи мають причини його відсутності поважний характер, мають розв'язуватись з огляду на всі обставини справи. За жодних умов відсутність члена виборчої комісії без поважних причин на одному засіданні комісії не створює підстав для його кримінальній відповідальності за ч. 5 ст. 157 КК України.

З суб'єктивної сторони ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин, що призвело до неможливості роботи виборчої комісії, комісії з референдуму в день голосування, проведення підрахунку голосів на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму, встановлення підсумків голосування у відповідному виборчому окрузі чи окрузі з референдуму, встановлення результатів виборів або референдуму, вчиняються виключно з прямим умислом. Особа усвідомлює суспільну небезпечність вчинюваних нею дій, передбачає кримінально протиправні наслідки та бажає їх настання. Мета та мотив не мають значення для кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 157 КК України.

Суб'єкт ухиленням члена виборчої комісії чи члена комісії з референдуму в роботі комісії без поважних причин – спеціальний.

1.2. Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України)

Державний реєстр виборців являє собою автоматизовану інформаційно-телекомунікаційну систему, призначену для зберігання, обробки даних, які містять передбачені законом відомості, та користування ними, створена для забезпечення державного обліку громадян України, які мають право голосу відповідно до ст. 70 Конституції України, тобто виборців.

У ст. 158 КК України встановлено кримінальну відповідальність за умисне подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців, умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців.

У ч. 1 ст. 158 КК України встановлено кримінальну відповідальність за чотири різні за об'єктивними та суб'єктивними ознаками форми незаконних дій, пов'язаних з веденням Державного реєстру виборців:

- умисне подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців;
- умисне внесення неправдивих відомостей про виборців до бази даних Державного реєстру виборців;
- несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців;
- інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців.

За інші правопорушення, пов'язані з веденням Державного реєстру виборців, настає адміністративна відповідальність на підставі ч. 1 ст. 212-7 КУпАП.

Поняття «відомості про виборців» у ч. 1 ст. 158 КК України потрібно тлумачити в розумінні положень Закону України «Про Державний реєстр виборців». Зокрема, до таких відомостей належать: ідентифікаційні персональні дані виборця, перелік яких визначений ст. 6 Закону (прізвище виборця, його ім'я, по батькові тощо); персональні дані, які визначають місце та умови голосування виборця, перелік яких передбачений ст. 7 Закону (наприклад, виборча адреса виборця); службові персональні дані, перераховані в ст. 9 Закону (наприклад, дата набуття виборцем

громадянства). Під неправдивими слід розуміти відомості, що не відповідають дійсності, наприклад відомості про смерть виборця, якої насправді не було, або про скасування щодо нього рішення про визнання недієздатним, хоча насправді рішення зберігає законну силу.

Під поданням неправдивих відомостей про виборців до органу ведення Державного реєстру виборців слід розуміти надання документів, в яких зазначені такі відомості в порядку: звернення особи за власною ініціативою щодо включення до реєстру або щодо уточнення персональних даних; періодичного поновлення персональних даних реєстру; уточнення персональних даних реєстру (ст. 17–20, 22, 23 Закону). Коло органів ведення Державного реєстру виборців визначено ч. 5 ст. 14 Закону.

Кримінальне правопорушення у цій формі є закінченим з моменту передачі відповідних документів до органу ведення реєстру незалежно від того, чи були в подальшому внесенні неправдиві відомості до реєстру.

Якщо умисному поданню до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців передувало підроблення офіційного документа, або якщо подання неправдивих відомостей супроводжувалося використанням підробленого документа (наприклад, паспорту громадянина України), скоєне додатково слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 358 КК України.

Суб'єкт умисного подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців є загальним. Кримінальне правопорушення може бути вчинено виборцем (наприклад, у випадку, якщо він надає недостовірну інформацію про свою виборчу адресу), особою, яка не є виборцем (наприклад, у випадку подання іноземним громадянином заяви про включення до реєстру та пред'явлення підробленого паспорта громадянина України) або службовою особою, яка зобов'язана періодично чи за запитом органу ведення реєструвати надавати йому відомості про виборців (наприклад, подання керівником районного органу охорони здоров'я недостовірної інформації про нездатність виборця пересуватись особисто).

Під внесенням неправдивих відомостей про виборців до бази даних Державного реєстру виборців слід розуміти записування таких відомостей до баз даних реєстру з використанням законного доступу до них.

Умисне внесення неправдивих відомостей про виборців до бази даних Державного реєстру виборців вчиняється спеціальним суб'єктом, а саме – працівником органу ведення реєстру, якому надано доступ до його баз даних (користувачем реєстру). Порядок надання доступу до баз даних реєстру урегульований Законом України «Про Державний реєстр виборців», а також правовими актами ЦВК.

Під несанкціонованими діями з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, слід розуміти протиправне знищення, копіювання, розповсюдження або використання вказаної інформації за наявності законного доступу до неї, або протиправне копіювання, розповсюдження або використання законно одержаних електронних копій бази даних реєстру. Наприклад, йдеться про знищення запису про виборця в реєстрі або передачу інформації про виборців стороннім особам.

Суб'єктами несанкціонованих дій з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців є:

1) **працівники органу ведення реєстру, якому надано доступ до його баз даних (користувачем реєстру);**

2) **представники політичних партій**, яким було надано копії баз даних реєстру для здійснення в порядку публічного контролю перевірки повноти та достовірності персональних даних реєстру з дотриманням вимог законодавства України (ст. 24 Закону України «Про Державний реєстр виборців»).

Під **іншим несанкціонованим втручанням у роботу бази даних Державного реєстру виборців** слід розуміти протиправні дії з інформацією (внесення, зміна, знищення, блокування, перехоплення, копіювання, розповсюдження та використання), що міститься в цій базі, за відсутності законного доступу до неї або до її копій.

Суб'єкт несанкціонованого втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців є **загальним**.

В частині відповідальності за умисне внесення неправдивих відомостей про виборців до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних реєстру та інше несанкціоноване втручання у роботу його бази даних положення ст. 158 КК України є спеціальними щодо ст. 361 та 362 КК України (абз. 3 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки»). Таким чином, дії особи не потребують додаткової кваліфікації за цими статтями. Однак, якщо перераховані вище діяння завдали істотної шкоди, скоєне слід кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 361 або ч. 2 ст. 362 КК України (п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки»).

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 158 КК України вчиняють з **прямим умислом**. Особа усвідомлює суспільну небезпечність відповідного діяння та бажає вчинити його.

За ч. 2 ст. 158 КК України слід кваліфікувати діяння, передбачене ч. 1 або 2 цієї статті, що вчинено за попередньою змовою групою осіб, тобто якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення.

Під **повторністю** слід розуміти вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 158 КК України, особою, яка раніше вже вчиняла це кримінальне правопорушення. Повторність відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності на підставах, установлених законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено або знято, а також після відбуття покарання за вчинення кримінального проступку.

Уповноваженим представником кандидата на пост Президента України у ЦВК може бути виборець. Не може бути уповноваженим представником кандидата на пост Президента України: 1) член виборчої комісії; 2) посадова чи службова особа органу виконавчої влади, органів прокуратури або суду, правоохоронних органів, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим чи органів місцевого самоврядування; 3) військовослужбовець, поліцейський, співробітник Служби безпеки України, особа рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України; 4) особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу; 5) особа, яка має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, кримінального правопорушення проти виборчих прав громадян чи корупційного кримінального правопорушення, чи кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого ст. 111-1 КК України, що не погашена або не знята в установленому законом порядку.

Представником партії у ЦВК може бути виборець. Не може бути представником партії: 1) член виборчої комісії; 2) посадова чи службова особа органу виконавчої влади, органів прокуратури або суду, правоохоронних органів, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим чи органів місцевого самоврядування; 3) військовослужбовець, поліцейський, співробітник Служби безпеки України, особа рядового чи начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України; 4) особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу; 5) особа, яка має судимість за вчинення тяжкого або

особливо тяжкого злочину, кримінального правопорушення проти виборчих прав громадян чи корупційного кримінального правопорушення, чи кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого ст.111-1 КК України, що не погашена або не знята в установленому законом порядку.

Представником суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму в ЦВК, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму може бути громадянин України, який має право голосу. Не може бути представником, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму в ЦВК: 1) член комісії з всеукраїнського референдуму; 2) посадова чи службова особа органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування; 3) військовослужбовець; 4) особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу; 5) особа, яка має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, що не погашена або не знята в установленому законом порядку.

Під представниками чи уповноваженими особами політичної партії у ч. 2 ст. 158 КК України слід розуміти громадян України, що відповідають визначеним законодавством вимогам, та зареєстровані відповідною виборчою комісією як: уповноважені представники політичної партії, що висунула кандидата на виборах Президента України; представники партій у ЦВК або уповноважені особи партій у загальнодержавному та одномандатних округах на виборах народних депутатів.

Довіреними особами кандидатів на виборах є громадяни України, що відповідають визначеним законодавством вимогам, та зареєстровані відповідною виборчою комісією як довірені особи кандидатів на пост Президента України, у народні депутати України.

Неможливість встановлення підсумків голосування на виборчій дільниці або у відповідному виборчому окрузі (ч. 2 ст. 158 КК України) є своєрідним наслідком кримінального правопорушення, інкримінуванню якого повинно передувати ухвалення під час встановлення підсумків голосування рішення окружної виборчої комісії про визнання голосування недійсним на окремій виборчій дільниці під час виборів Президента або народних депутатів України (відповідно до положень Виборчого кодексу України).

Так само **наслідком** кримінального правопорушення є **визнання голосування на виборчій дільниці чи окрузі з референдуму недійсним** (ч. 2 ст. 158 КК України). Інкримінуванню цієї ознаки має передувати ухвалення дільничною виборчою комісією рішення про визнання

голосування на виборчій дільниці недійсним під час виборів Президента або народних депутатів України (відповідно до положень Виборчого кодексу України) або в окрузі референдуму під час проведення референдуму (відповідно до положень Закону України «Про всеукраїнський референдум»).

Дільнична виборча комісія може визнати голосування на виборчій дільниці недійсним у разі встановлення нею порушень вимог Виборчого кодексу України, внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців. Дільнична виборча комісія може визнати голосування на виборчій дільниці недійсним за наявності лише таких обставин: 1) випадків незаконного голосування (опускання виборчого бюлетеня до виборчої скриньки за виборця іншою особою, крім випадків, Виборчим кодексом України; голосування особами, які не мають права голосу; голосування особами, які не включені до списку виборців на виборчій дільниці або включені до нього безпідставно; голосування особою більше ніж один раз) у кількості, що перевищує 5 % кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені на виборчій дільниці; 2) виявлення у виборчих скриньках виборчих бюлетенів у кількості, що перевищує більш як на 10 % кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені на виборчій дільниці; 3) знищення або пошкодження виборчої скриньки (скриньок), що унеможливує встановлення змісту виборчих бюлетенів, якщо кількість таких бюлетенів перевищує 5 % кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені на виборчій дільниці.

Дільнична комісія з всеукраїнського референдуму може визнати голосування на дільниці з всеукраїнського референдуму недійсним у разі встановлення нею порушень вимог цього Закону, внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців, за таких обставин: 1) виявлення незаконного голосування (опускання бюлетеня для голосування до виборчої скриньки за виборців іншою особою, крім випадків, передбачених цим Законом; голосування особами, які не мають права голосу; голосування особами, які не включені до списку виборців на зазначеній дільниці з всеукраїнського референдуму або включені до нього безпідставно; голосування виборців більше ніж один раз) у кількості, що перевищує 5 % кількості виборців, які отримали бюлетені для голосування на дільниці з всеукраїнського референдуму; 2) знищення або пошкодження виборчої скриньки (скриньок), що унеможливує встановлення змісту бюлетенів для голосування, якщо кількість таких бюлетенів перевищує 10 % кількості виборців, які отримали бюлетені для голосування на дільниці з всеукраїнського референдуму; 3) виявлення у виборчих скриньках бюлетенів

для голосування у кількості, що перевищує більш як на 10 % кількість виборців, які отримали бюлетені на дільниці з всеукраїнського референдуму.

Ставлення винного до наслідків у вигляді неможливості встановлення підсумків голосування на виборчій дільниці або у відповідному виборчому окрузі, чи окрузі з референдуму, та визнання голосування на виборчій дільниці чи окрузі з референдуму недійсним може бути як умисним, так і необережним.

1.3. Незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України)

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 158-1 КК України, є **виборчий бюлетень та бюлетень для голосування на референдумі.**

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 158-1 КК України, може полягати у:

- 1) наданні бюлетеня особою, яка не має права його надавати;
- 2) отриманні бюлетеня особою, яка не має права його отримувати;
- 3) наданні виборцю заповненого бюлетеня;
- 4) голосуванні виборцем більше одного разу;
- 5) незаконне опускання бюлетеня до виборчої скриньки.

Під наданням бюлетеня особою, яка не має права його надавати, слід розуміти передачу іншій особі виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі, вчинену особою, що не є членом дільничної виборчої комісії чи комісії з референдуму, уповноваженим видавати бюлетені виборцям у приміщенні для голосування або організувати голосування за місцем перебування виборців. При цьому не має значення, яким чином розпорядилась бюлетенем особа, якій його було надано.

Під отриманням бюлетеня, особою, яка не має права його отримувати, слід розуміти отримання бланку бюлетеня особою, яка не мала правових підстав для цього, оскільки: не має права голосу; не включена до списку виборців на відповідній виборчій дільниці; включена до такого списку безпідставно; вже реалізувала своє права голосу на відповідних виборах; отримує бюлетень від особи, яка завідомо для винного не мала права

надавати його. Не має значення, яким чином особа, що отримала бюлетень, розпорядилася ним.

Під наданням виборцю заповненого бюлетеня слід розуміти передачу виборцю членом дільничної виборчої комісії чи комісії з референдуму, уповноваженим видавати бюлетені виборцям у приміщенні для голосування або організувати голосування за місцем перебування виборців, бюлетеня із позначкою, що начебто демонструє волевиявлення виборця, або заповненого в спосіб, що створює підстави для подальшого визнання бюлетеня недійсним (наприклад, у виданому бюлетені міститься більш як одна позначка проти прізвищ кандидатів на виборах Президента України).

Під голосуванням виборцем або учасником референдуму більше одного разу слід розуміти заповнення виборцем або учасником референдуму, що вже реалізував право голосу, виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі, його подальше опускання до виборчої скриньки. При цьому не має значення, яким чином винний попередньо одержав бюлетень, чи заповнив він його у спосіб, що не дає підстав для визнання бюлетеня недійсним.

Незаконним опусканням бюлетеня до виборчої скриньки є опускання виборчого бюлетеня до виборчої скриньки за виборця іншою особою, крім випадків, передбачених ч. 6 ст. 118 або ч. 9 ст. 173, або ч. 10 ст. 248 Виборчого кодексу України. Виборець особисто опускає заповнені виборчі бюлетені до виборчої скриньки. Виборець, який через порушення здоров'я (у зв'язку з інвалідністю, тимчасовим розладом здоров'я, віком) не може самостійно опустити виборчий бюлетень до виборчої скриньки, має право з відома голови або іншого члена дільничної виборчої комісії доручити зробити це у своїй присутності іншому виборцю, крім члена виборчої комісії, кандидата у депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, довіреної особи кандидата, уповноваженої особи організації партії, кандидата на пост Президента України, їх довірених осіб, офіційного спостерігача.

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 158-1 КК України, вчиняється з прямим умислом. Особа усвідомлює суспільну небезпечність відповідного діяння та бажає вчинити його.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 158-1 КК України, є загальним, окрім випадків наданням виборцю заповненого виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі – таке діяння може бути вчинене лише **уповноваженим членом дільничної виборчої комісії чи комісії з референдуму**.

Частина 2 ст. 158-1 КК України передбачає відповідальність за викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі.

Під **викраденням** та **приховуванням** виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі слід розуміти протиправне заволодіння ним у будь-який спосіб.

Як викрадення або приховування бюлетеня (в залежності від мети особи) слід кваліфікувати винесення виборцем за межі приміщення для голосування законно одержаного від уповноваженого члена дільничної комісії бюлетеня. Оскільки бюлетень видається виборцю або учаснику референдуму виключно для цілей голосування, він може законно володіти ним лише в межах вказаного приміщення.

Заволодіння заповненими бюлетенями, що знаходяться у виборчій скриньці слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 158-3 КК України.

Якщо викрадення або приховування бюлетеня супроводжувалось застосуванням фізичного або психічного насильства до суб'єктів виборчого процесу, скоєне слід додатково кваліфікувати за частинами 1–3 ст. 157 КК України, а якщо до інших осіб – за відповідними положеннями розділів II або III Особливої частини чи ст. 350 КК України.

Знищення або **пошкодження** виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі полягає в завданні шкоди їх фізичній цілісності. Якщо ступінь ушкоджень бюлетенів не дає можливості взагалі встановити волевиявлення виборців, скоєне має кваліфікуватись як знищення бюлетеня. Якщо ж волевиявлення виборців можна встановити хоча б частково, має місце пошкодження бюлетеня.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 158-1 КК України, вчиняється з прямим умислом. Особа усвідомлює суспільну небезпечність відповідного діяння та бажає вчинити його.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 158-1 КК України, є загальним.

За ч. 3 ст. 158-1 КК України відповідальність настає у разі вчинення дій, передбачених ч. 1 або 2 цієї статті, повторно або за попередньою змовою групою осіб, кандидатом, членом виборчої комісії чи членом комісії з референдуму, довіреною особою кандидата, уповноваженою особою політичної партії, представником організації партії у виборчій комісії, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, членом ініціативної групи референдуму, офіційним спостерігачем, або якщо такі дії призвели до неможливості проведення підрахунку голосів на

виборчій дільниці чи дільниці з референдуму чи до визнання голосування на виборчій дільниці або дільниці референдуму недійсним.

Під **неможливістю проведення підрахунку голосів на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму** слід розуміти кримінально протиправний наслідок дій винних, передбачених ч.1 або 2 ст.158-1 КК України, який полягає у фізичній неможливості уповноважених осіб здійснити підрахунок голосів на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму внаслідок пошкодження значної кількості бюлетенів, голосування значної кількості осіб більше, ніж один раз тощо.

1.4. Незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму (ст. 158-2 КК України)

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.158-2 КК України, є **виборча документація** та **документація референдуму**. Виборче законодавство зміст цього поняття не розкриває.

Під виборчою документацією слід розуміти списки виборців, виборчі бюлетені, усі постанови, протоколи, акти виборчих комісій, заяви та подання членів виборчої комісії, суб'єктів виборчого процесу, інші документи, що приймаються (складаються) виборчими комісіями та/або подаються до виборчих комісій під час виборчого процесу та підлягають зберіганню після проведення виборів у державних архівних установах або в Центральній виборчій комісії України.

Під документацією референдуму слід розуміти списки учасників референдуму, бюлетені для голосування на референдумі, контрольні талони бюлетенів для голосування на референдумі, усі постанови, протоколи, акти, заяви та подання членів комісій з референдуму, інші документи, що приймаються (складаються) комісіями з референдуму або подаються до комісій з референдуму під час проведення референдуму, та підлягають зберіганню після проведення референдуму в архівних установах або в Центральній виборчій комісії.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 158-2 КК України, полягає у:

1) незаконному знищенні виборчої документація або документації референдуму після проведення виборів чи референдуму;

2) пошкодженні вказаних документів, вчиненому в той самий період.

Щодо понять «**знищення**» та «**пошкодження**» див. коментар до ст.158-1 КК України. Вказівка на **незаконність** знищення у ч.1 ст.158-

2 КК України покликана підкреслити, що за певних умов, зокрема після спливу визначеного законом строку зберігання документів, така дія може бути законною у випадку її вчинення уповноваженими особами з додержанням встановленого законом порядку.

Обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 158-2 України, є час його вчинення, а саме – вчинення незаконного знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму **після проведення виборів чи референдуму і до закінчення строку зберігання в архівних установах.**

Строк зберігання виборчої документації у місцевих державних архівних установах прямо визначається у положеннях виборчого законодавства. Виборча документація, яка передається ЦВК на зберігання до центральної державної архівної установи та підлягає внесенню до Національного архівного фонду, зберігається постійно. Це впливає з того, що згідно з п. 5 Положення про Центральний державний архів вищих органів влади та управління України ця архівна установа забезпечує постійне зберігання одержаних документів Національного архівного фонду. Відповідно до п. 14.3. Інструкції з діловодства в Центральній виборчій комісії оригінали протоколів засідань ЦВК підлягають постійному зберіганню у самій комісії.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 158-2 КК України, вчиняється з прямим умислом. Особа усвідомлює суспільну небезпечність відповідного діяння та бажає вчинити його.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 158-2 КК України, є загальним.

1.5. Фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК України)

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 158-3 КК України, є: 1) протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму, 2) протокол про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу, округу з референдуму; 3) протокол про результати виборів або референдуму.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 158-3 КК України, полягає у підписанні зазначеного вище протоколу до остаточного його заповнення, а також підписання такого протоколу не на засіданні виборчої комісії або комісії з референдуму.

Під **підписанням** протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму, протоколу про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу, округу з референдуму чи про результати виборів або референдуму **до остаточного заповнення протоколу** слід розуміти випадки, коли підписання протоколу відбувається до початку засідання відповідної комісії, на якому має бути складений протокол, після того, коли таке засідання розпочалося, але до початку складення протоколу, або до повного внесення у нього всіх відомостей, що вимагаються законодавством.

Підписання одного із вказаних вище протоколів **не на засіданні відповідної комісії** має місце у випадках, коли у протокол вносяться відомості або ставляться підписи не в місці проведення засідання виборчої комісії, комісії з референдуму.

Під час кваліфікації підписання протоколу до його заповнення, або підписання протоколу не на засіданні комісії не має значення, які саме відомості були в підсумку внесені до протоколу – достовірні чи недостовірні.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 158-3 КК України, є спеціальний – голова, заступник голови, секретар, інший член виборчої комісії, комісії з референдуму.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 158-3 КК України, є виборча документація та документація референдуму.

Про поняття «виборча документація» та «документація референдуму» див. коментар до ст. 158-2 КК України.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 158-3 КК України, полягає у підробці, незаконному виготовленні, використанні або зберіганні незаконно виготовленої чи підробленої виборчої документації, включення до виборчої документації чи документації референдуму завідомо недостовірних відомостей.

Під **підробкою** виборчої документації, документації референдуму, слід розуміти внесення недостовірної інформації до хоча б одного із зазначених документів, бланк якого був законно виготовлений. Такі зміни можуть стосуватись як форми документа (наприклад, виправлення прізвища кандидата на виборах у виборчому бюлетені, бюлетені з референдуму, проставлення навпроти його прізвища штампа «Вибув» за відсутності рішення відповідної виборчої комісії), так і його змісту (наприклад,

заповнення бланку акта про випадок незаконного голосування, якого насправді не було).

Незаконним виготовленням виборчої документації, документації референдуму, слід вважати виготовлення бланків зазначених документів без додержання визначеної законом процедури.

За замовлення або виготовлення виборчих бюлетенів, бюлетенів з референдуму, понад встановлену рішенням відповідної виборчої комісії, комісії з референдуму, кількість настає адміністративна відповідальність на підставі ст. 212-16 КУпАП.

Під **використанням** незаконно виготовлених або підроблених документів потрібно розуміти їх пред'явлення відповідним учасникам виборчого процесу.

Зберігання незаконно виготовлених або підроблених документів полягає у незаконному володінні такими документами, які перебувають не при особі, а у визначеному нею місці.

Включення до виборчої документації, документації референдуму, завідомо недостовірних відомостей полягає у внесенні до цих документів недостовірної інформації з тих питань, які передбачені їхньою формою. Наприклад, протокол дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів на виборах Президента України не вимагає внесення до нього інформації про порушення виборчого процесу, які мали місце на виборчій дільниці. Відповідно вписування у цей протокол недостовірної інформації про такі порушення не може кваліфікуватись як включення до протоколу неправдивих відомостей. За наявності достатніх підстав таке діяння можна кваліфікувати як пошкодження протоколу.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 158-3 КК України, є загальний, а у частині включення до виборчої документації, документації референдуму, завідомо недостовірних відомостей – спеціальний – члени виборчої комісії, комісії з референдуму.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 158-3 КК України, є: 1) печатка виборчої комісії, комісії з референдуму; 2) виборча скринька з бюлетенями; 3) список виборців чи учасників референдуму; 4) протокол про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму; 5) протокол про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу на виборах чи референдумі; 6) протокол про результати виборів або референдуму.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 158-3 КК України, полягає у викраденні, пошкодженні, приховуванні, знищенні зазначених вище предметів.

Викрадення та приховування предметів, передбачених ч. 3 ст. 158-3 КК України, полягає у вилученні цих предметів з володіння відповідної виборчої комісії, комісії з референдуму. Такі дії можуть вчинятись таємно, відкрито, з використанням обману, зловживання довірою або того, що відповідний предмет був ввірений винному як члену виборчої комісії, комісії з референдуму.

Знищення та пошкодження предметів, передбачених ч. 3 ст. 158-3 КК України, полягає в завданні шкоди їх фізичній цілісності. Якщо ступінь ушкоджень бюлетенів у виборчій скриньці або відповідних протоколів не дає можливості взагалі встановити волевиявлення виборців, учасників референдуму, або зміст рішення виборчої комісії, комісії з референдуму, вчинене слід кваліфікувати як знищення того чи іншого предмета. Якщо ж волевиявлення виборців, учасників референдуму, або зміст рішення виборчої комісії, комісії з референдуму, можна встановити хоча б частково, має місце пошкодження відповідного предмета.

Якщо викрадення, приховування, знищення чи пошкодження виборчих скриньок з бюлетенями супроводжувалось застосуванням фізичного або психічного насильства до суб'єктів виборчого процесу, скоєне слід додатково кваліфікувати за ч. 1–3 ст. 157 КК України.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 158-3 КК України, є загальний.

Кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1–3 ст. 158-3 КК України, вважають закінченими з моменту вчинення хоча б однієї з дій, передбачених відповідною частиною статті незалежно від того, чи спричинили вони які-небудь наслідки.

З **суб'єктивної сторони** кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1–3 ст. 158-3 КК України вчиняються з **прямим умислом**. Особа усвідомлює суспільну небезпечність відповідного діяння та бажає вчинити його.

Викрадення та приховування предметів кримінального правопорушення, зазначених у ч. 3 ст. 158-3 КК України, слід розмежовувати за змістом **мети** особи: при викраденні особа прагне вилучити предмети назавжди, а при приховуванні – лише на **певний період часу** (наприклад, вилучає виборчу скриньку до закінчення часу, відведеного для голосування).

Частина 4 ст. 158-3 КК України передбачає відповідальність за дії, передбачені ч. 1–3 цієї статті, вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або якщо такі дії призвели до неможливості проведення підрахунку голосів на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму,

встановлення підсумків голосування у відповідному виборчому окрузі чи окрузі з референдуму, встановлення результатів виборів або референдуму чи до визнання голосування на виборчій дільниці або дільниці референдуму недійсним.

Ставлення винного до наслідків у вигляді неможливості встановлення підсумків голосування на виборчій дільниці або у відповідному виборчому окрузі, чи окрузі з референдуму, проведення підрахунку голосів на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму, встановлення результатів виборів або референдуму, визнання голосування на виборчій дільниці чи окрузі з референдуму недійсним може бути як умисним, так і необережним.

Відповідно до ч. 5 ст. 158-3 КК України, особа звільняється від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинення злочину та сприяла його розкриттю (спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності).

1.6. Порухення таємниці голосування (ст. 159 КК)

Потерпілим від злочину, передбаченого ч. 1 ст. 159 КК, є **громадянин, який взяв участь у виборах**, тобто виборець (див. коментар до ст. 157 КК), який реалізував своє право брати участь у виборах шляхом одержання на виборчій дільниці бюлетеня, його заповнення та опускання у виборчу скриньку.

Не можна кваліфікувати за ч. 1 ст. 159 КК розголошення інформації про зміст волевиявлення громадянина України, який протиправно взяв участь у голосуванні, попри те, що не мав права голосу через недосягнення вісімнадцяти років або через визнання недієздатним.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ч. 1 ст. 159, вчиняється шляхом дії у вигляді порушення таємниці голосування під час проведення виборів, вчиненої у єдиний визначений в законі спосіб – шляхом розголошення змісту волевиявлення громадянина, під яким слід розуміти доведення винним до відома щонайменше однієї іншої особи інформації про змісту волевиявлення потерпілого, вчинене проти волі останнього.

Не підлягають кваліфікації за ч. 1 ст. 159 КК випадки, коли: особа проти волі громадянина, який взяв участь у виборах, дізналась про зміст його волевиявлення, але в подальшому не поширювала цю інформацію; громадянин, який взяв участь у виборах, добровільно відмовився від гарантії таємниці голосування, довівши до відома хоча б однієї іншої особи

інформацію про зміст свого волевиявлення; громадянин, що взяв участь у виборах, зробив у бюлетені такі відмітки, що унеможливають встановити його волевиявлення. Відповідно, поширення інформації про це не може вважатись поширенням інформації про зміст волевиявлення особи. Відповідальність за ч. 1 ст. 159 КК настає незалежно від того, чи призвело порушення таємниці голосування до яких-небудь наслідків.

Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 159 КК, є загальним.

З суб'єктивної сторони злочин, передбачений ч.1 ст. 159 КК, вчиняється з прямим умислом. Особа усвідомлює суспільну небезпечність відповідного діяння та бажає вчинити його.

Частина 2 ст. 159 КК України передбачає відповідальність за діяння, передбачене ч. 1 цієї статті, вчинене членом виборчої комісії або членом комісії з референдуму, кандидатом, уповноваженою особою політичної партії, представником організації партії у виборчій комісії, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, довіреною особою кандидата, членом ініціативної групи референдуму, офіційним спостерігачем чи службовою особою з використанням свого службового становища.

Про зазначені поняття див. коментар до ст. 157 КК України.

1.7. Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159-1 КК)

Частинами 1, 2 ст. 159-1 КК передбачено кримінальну відповідальність за вчинення **шести різних злочинів**:

1. Подання завідомо недостовірних відомостей у звіті партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (ч. 1 ст. 159-1 КК).

Загальний порядок подання партіями звітів про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру встановлюється у частинах 6–12 ст. 17 Закону «Про політичні партії в Україні», а деталізується у Положенні про порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового, затв. рішенням НАЗК від 28 липня 2016 р. №2. Подання завідомо недостовірних відомостей у такому звіті вважається найбільш грубим порушенням цього порядку.

Під поданням завідомо недостовірних відомостей у звіті партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у ч. 1 ст. 159-1 КК слід розуміти те, що:

а) у такому звіті міститься інформація, яка не відповідає дійсності. У законі не уточнюється вид такої інформації, а тому кримінальна відповідальність може наставати за подання недостовірної інформації будь-якого характеру: щодо доходів і витрат партії, їх розподілу, майна партії у вигляді рухомого та нерухомого майна, загальної інформації про партію тощо);

б) особа, яка відповідає за підготовку та/або подання такого звіту, достовірно знала про те, що у звіті, поданому до НАЗК, містилася інформація, яка не відповідає дійсності. Якщо особа не знала про те, що у звіті партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру містилася інформація, яка не відповідає дійсності, або дізналася про це вже після подання такого звіту, то вона не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ст. 159-1 КК.

Суб'єктом цього злочину є офіційний представник партії, на якого її внутрішніми документами (зокрема, статутом) покладено обов'язок забезпечувати підготовку та подання до НАЗК звітів про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Якщо внутрішніми документами партії така особа не встановлена, то до кримінальної відповідальності притягається керівник партії.

Із **суб'єктивної сторони** цей злочин може характеризуватися виключно умисною формою вини – особа достовірно знає, що у підготовленому звіті партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру міститься інформація, яка не відповідає дійсності, але все рівно приймає рішення про подання цього звіту до НАЗК.

Подання недостовірних відомостей у звіті партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, вчинене через необережність, є адміністративним правопорушенням, передбаченим ст. 212-21 КУпАП. Всі інші прояви порушення порядку подання звітів партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру також мають кваліфікуватися за ст. 212-21 КУпАП.

2. Подання завідомо недостовірних відомостей у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду партії, місцевої організації партії, кандидата на виборах (ч. 1 ст. 159-1 КК).

Загальний порядок подання фінансової звітності про надходження і використання коштів різних виборчих фондів встановлюється виборчим законодавством (ст. 42 Закону «Про вибори Президента України», ст. 49

Закону «Про вибори народних депутатів України») та деталізується у відповідних актах ЦВК⁴.

Під поданням завідомо недостовірних відомостей у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду у ч. 1 ст. 159-1 КК мається на увазі, що хоча б до одного з передбачених законодавством адресатів (залежно від видів виборів ним може бути ЦВК, НАЗК, ОВК, ТВК та/або партія) було подано звіт, в якому міститься інформація, яка не відповідає дійсності, а особа, яка відповідала за підготовку та/або подання такого звіту, достовірно про це знала на момент його подання. У ст. 159-1 КК не уточнюється вид таких відомостей, а тому кримінальна відповідальність може наставати за подання недостовірних відомостей будь-якого характеру (щодо надходження чи щодо їхнього використання, щодо осіб, які здійснювали добровільні внески, щодо повернення добровільних внесків тощо).

Суб'єктом цього злочину є розпорядники виборчих фондів, на яких відповідним виборчим законодавством покладено обов'язок подання таких звітів до ЦВК, НАЗК, ОВК, ТВК та/або партії. Питання про притягнення до кримінальної відповідальності розпорядників поточних рахунків виборчих фондів, які подають такі звіти лише до розпорядника накопичувального рахунку виборчого фонду є дискусійним.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом.

Вчинення з необережності цього або іншого порушення порядку подання фінансової звітності про надходження і використання коштів різних виборчих фондів (незалежно від форми вини) є підставою для притягнення розпорядника відповідного виборчого фонду до адміністративної відповідальності за ст. 212-21 КУпАП.

3. Умисне здійснення внеску на підтримку партії особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права; умисне здійснення внеску на користь партії фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі (ч. 2 ст. 159-1 КК).

⁴ Див. постанови ЦВК «Про форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України, порядок їх складання і проведення аналізу» від 3 січня 2019 р. №3; «Про форми фінансових звітів про надходження і використання коштів виборчих фондів політичних партій, кандидати в народні депутати України від яких зареєстровані в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, та кандидатів у народні депутати України в одномандатних виборчих округах, порядок їх складання, надсилання та проведення аналізу» від 10 червня 2016 р. №200.

Порядок надання внесків на підтримку партій визначається статтями 14–15 Закону «Про політичні партії в Україні». Загальний перелік осіб, яким заборонено здійснювати внески підтримку партій, наведено у ч. 1 ст. 15 Закону «Про політичні партії в Україні».

Під здійсненням внеску на підтримку партії особою, яка не має на те права, слід розуміти фактичне надання такого внеску фізичною особою, якій заборонено здійснювати внески на підтримку партій.

Під здійсненням внеску на підтримку партії від імені юридичної особи, яка не має на те права, слід розуміти факт прийняття відповідного рішення чи вчинення відповідних дій повноваженим представником юридичної особи (керівник, бухгалтер, особа за довіреністю), в результаті яких на користь партії надійшов внесок від юридичної особи, якій заборонено здійснювати внески підтримку партій.

Здійснення внеску на користь партії у великому розмірі має місце у випадку, коли на підтримку однієї партії протягом одного календарного року:

а) від однієї фізичної особи надійшли внески на загальну суму, що дорівнює або перевищує 800 розмірів мзп, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески;

б) від однієї юридичної особи надійшли внески на загальну суму, що дорівнює або перевищує 1 600 розмірів мзп, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески.

Суб'єктами зазначених злочинів є фізичні особи, які:

1) не мають права здійснювати внески на користь партії, – у разі здійснення ними будь-яких внесків на користь партій;

2) мають право здійснювати внески на користь партії, – у разі здійснення ними внесків на користь партії у великому розмірі;

3) є офіційними представниками юридичних осіб (керівник, бухгалтер, особа за довіреністю) – у разі забезпечення ними здійснення внеску від імені юридичної особи, яка не має права здійснювати внески на користь партії, або хоч і має право здійснювати внески на користь партії, але надала таких внесків на загальну суму, що дорівнює або перевищує 1 600 розмірів мзп.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умислом.

Вчинення з необережності цих або будь-яких інших порушень порядку надання внеску на підтримку партії (незалежно від форми вини) є підставою для притягнення винних до адміністративної відповідальності за ст. 212-15 КУпАП.

4. Умисне отримання внеску на користь партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, або у великому розмірі (ч. 2 ст. 159-1 КК).

Таке діяння може мати місце лише у випадку:

1) фактичного отримання представником партії грошового внеску готівкою від фізичної або юридичної особи, яка відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону «Про політичні партії в Україні» не має права здійснювати внески на користь партії, і про цю обставину представнику партії було достовірно відомо;

2) фактичного отримання представником партії від фізичної або юридичної особи грошового внеску готівкою, якщо його розмір у два чи більше разів перевищує встановлений законом максимальний розмір внеску на підтримку партії, і про цю обставину представнику партії було достовірно відомо;

3) свідомого невиконання вимог ч. 7 ст. 15 Закону «Про політичні партії в Україні», якою визначено строки та процедуру відмови від внеску, отриманого від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, або у великому розмірі.

Суб'єктом цього злочину може бути лише офіційний представник партії (керівник, бухгалтер, член партії, особа за довіреністю), який у таких стосунках діє «від імені» партії.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умислом.

Для притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину має бути доведено, що представник партії усвідомлював те, що:

а) конкретна фізична чи юридична особа не мала права здійснювати внесок на користь партії (варіант – того, що розмір такого внеску перевищує встановлений законом обмеження у два чи більше разів);

б) за цих обставин він повинен був відмовитися від цього внеску (зокрема, шляхом виконання вимог ч. 7 ст. 15 Закону «Про політичні партії в Україні»).

Якщо ж офіційний представник партії не усвідомлював того факту, що партія отримала внесок від особи, яка не має права здійснювати такий внесок (наприклад, одна й та сама особа здійснила кілька внесків під різними прізвищами), або отримала його у великому розмірі (наприклад, якщо оцінку негрошового внеску не було здійснено взагалі або було здійснено неправильно), то кримінальна відповідальність такої особи виключається.

Необережне отримання внеску у великому розмірі або від особи, яка не має права його здійснювати, а також всі інші порушення порядку отримання внеску на підтримку партії (незалежно від форми вини) є підставою для притягнення винних до адміністративної відповідальності за ст. 212-15 КУпАП.

5. Умисне надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі чи особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права (ч. 2 ст. 159-1 КК).

Порядок надання підтримки для здійснення передвиборної агітації встановлюється законодавством про вибори та Законом «Про політичні партії в Україні».

Особами, які не мають права надавати підтримку для здійснення передвиборної агітації на виборах Президента та виборах народних депутатів України, є фізичні та юридичні особи, зазначені у ч. 1 ст. 15 Закону «Про політичні партії в Україні» (ОДВ, ОМС, іноземці, особи без громадянства, особи, які не досягли 18-річного віку, недієздатні особи, анонімні особи, особи під псевдонімом, особи, що мають непогашений податковий борг, тощо).

Надання підтримки у великому розмірі для здійснення передвиборної агітації на виборах Президента та виборах народних депутатів України має місце в тому випадку, якщо до одного виборчого фонду:

а) від однієї фізичної особи надійшли добровільні внески на загальну суму, що дорівнює або перевищує 800 розмірів мзп, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески;

б) від однієї юридичної особи надійшли добровільні внески на загальну суму, що дорівнює або перевищує 1 600 розмірів мзп, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески⁵.

Суб'єктами зазначених злочинів є фізичні особи, які:

1) не мають права здійснювати добровільні внески до відповідних виборчих фондів, – у разі здійснення ними будь-яких добровільних внесків на цих фондів;

2) мають право здійснювати добровільні внески до відповідних виборчих фондів, – у разі здійснення ними таких добровільних внесків у великому розмірі;

3) які є офіційними представниками юридичних осіб (керівник, бухгалтер, особа за довіреністю) – у разі забезпечення ними здійснення добровільного внеску від імені юридичної особи, яка не має права здійснювати добровільні внески до відповідних виборчих фондів, або хоч і має право здійснювати добровільні внески до відповідних виборчих фондів, але надала їх у великому розмірі.

⁵ Див. вимоги ч. 2 ст. 43 Закону «Про вибори Президента України», ч. 2 ст. 50 Закону «Про вибори народних депутатів України», частини 5, 6 ст. 15 Закону «Про політичні партії в Україні».

Суб'єктивна сторона цих злочинів характеризується умислом. Винення з необережності цих, а також будь-яких інших порушень порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації (незалежно від форми вини) є підставою для притягнення винних до адміністративної відповідальності за ст. 212-15 КУпАП.

6. Умисне отримання у великому розмірі фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, умисне отримання такої фінансової (матеріальної) підтримки від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку (ч. 2 ст. 159-1 КК).

Про «осіб, які не мають права» надавати підтримку у здійсненні передвиборної агітації, а також про надання такої підтримки «у великому розмірі» див. попередній пункт.

Оскільки як такої процедури отримання підтримки у здійсненні передвиборної агітації не існує (добровільні грошові внески надходять на рахунки виборчих фондів поза волею партії, кандидатів чи розпорядників виборчих фондів), то під умисним отриманням підтримки у здійсненні передвиборної агітації у великому розмірі чи від осіб, які не мають права надавати таку підтримку, слід розуміти свідоме невиконання розпорядником виборчого фонду вимог законодавства щодо відмови від добровільних внесків, здійснених особами, які не мають права їх здійснювати, або якщо їх розмір перевищує встановлені законодавством обмеження.

Порядок відмови від таких добровільних внесків наразі встановлюється частинами 7, 8 ст. 43 Закону «Про вибори Президента України», ч. 7 ст. 48 Закону «Про вибори народних депутатів України».

Законодавство не покладає на партію, кандидата чи розпорядника виборчого фонду обов'язок здійснювати моніторинг правомірності надання всіх добровільних внесків на рахунки виборчих фондів (це сфера відповідальності НАЗК та ЦВК). Тобто, розпорядник виборчого фонду повинен виконати вимоги частин 7, 8 ст. 43 Закону «Про вибори Президента України», ч. 7 ст. 48 Закону «Про вибори народних депутатів України» лише у випадку, якщо така інформація стала йому відома в межах загальної (поточної) діяльності виборчого фонду. Якщо ж розпоряднику виборчого фонду не було відомо про те, що певна особа не мала права здійснювати добровільний внесок чи зробила його з порушенням встановлених законом обмежень щодо розмірів, то відповідальність за невиконання цих вимог виключається.

Суб'єктом цього злочину є розпорядник виборчого фонду, на якого законодавством покладено обов'язок відмовитися від добровільних внесків,

здійснених особами, які не мають права їх здійснювати, або якщо їх розмір перевищує встановлені законодавством обмеження.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умислом.

1.8. Підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму (ст. 160 КК)

Положення ст. 160 КК України ґрунтуються на заборонах матеріального стимулювання виборців, учасників референдуму та інших членів виборчого процесу, що передбачені ч. 6 ст. 57 Виборчого кодексу України⁶, ч. 2 ст. 6 Закону «Про вибори Президента України»⁷, ч. 2 ст. 6 Закону «Про вибори народних депутатів України»⁸, ч. 3 ст. 6 Закону «Про місцеві вибори»⁹ та ін.

У ст. 160 КК України встановлено кримінальну відповідальність за кілька окремих типів поведінки, які умовно можна назвати:

- 1) пасивним підкупом виборця, учасника референдуму, офіційного спостерігача (ч. 1 ст. 160 КК України);
- 2) активним підкупом виборця, учасника референдуму, кандидата, члена виборчої комісії або комісії з референдуму (ч. 2 і 4 ст. 160 КК України);
- 3) непрямим підкупом виборця, учасника референдуму, юридичної особи (ч. 3 і 4 ст. 160 КК України).

При цьому перший та другий типи поведінки являють собою зустрічні та погоджені дії суб'єктів кримінального правопорушення.

Предметом активного та пасивного підкупу виборця є неправомірна вигода, яка згідно з приміткою до ст. 160 КК України являє собою продукти харчування, спиртні напої та тютюнові вироби, незалежно від їх вартості, а також грошові кошти, товари (крім матеріалів агітації, визначених законом), послуги, роботи, пільги, переваги, подарункові сертифікати, цінні папери, кредити, лотерейні білети, інші матеріальні та нематеріальні активи, вартість яких перевищує 0,06 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, які на

⁶ Виборчий кодекс України від 19 груд. 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20/conv>.

⁷ Про вибори Президента України: Закон України від 5 берез. 1999 р. № 474-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14>.

⁸ Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листоп. 2011 р. № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

⁹ Про місцеві вибори: Закон України: Закон України від 14 лип. 2015 р. № 595- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.

безоплатних або на інших пільгових умовах пропонуються, обіцяються, надаються кандидатам, виборцям, учасникам референдуму або членам виборчої комісії, комісії з референдуму чи одержуються зазначеними особами.

У примітці до ст. 160 КК України також вказано, що неправомірною вигодою визнаються блага, вартість яких перевищує 0,06 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Це означає, що для цілей даної статті неправомірна вигода може мати або суто майновий характер, або ж «змішаний» (частково майновий, а частково немайновий характер) – наприклад, виборцю за голосування за певного кандидата пропонуються гроші в розмірі понад 0,06 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, а також – сприяння у працевлаштуванні.

Якщо розмір неправомірної вигоди, яка була надана виборцю (була одержана ним), виявився меншим за розмір неправомірної вигоди, що пропонувалася чи обіцялася (пропозиція чи обіцянка якої була прийнята виборцем), то вчинене є закінченим кримінальним правопорушенням, якщо розмір запропонованої чи обіцяної неправомірної вигоди (пропозиція чи обіцянка якої була прийнята) перевищив 0,06 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Факт надання (одержання) вигоди в меншому розмірі, аніж передбачала домовленість, на кваліфікацію не впливає.

У разі пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди кільком виборцям при кваліфікації слід виходити з її сукупного розміру.

З **об'єктивної сторони** активний підкуп полягає в пропозиції, обіцянці або наданні неправомірної вигоди, а пасивний підкуп – в прийнятті пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди або в її одержанні.

Під **пропозицією** неправомірної вигоди виборцю чи учаснику референдуму, кандидату, члену виборчої комісії або комісії з референдуму, юридичній особі слід розуміти висловлення такої особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під **обіцянкою** – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди. Під **прийняттям пропозиції чи обіцянки** неправомірної вигоди виборцем, учасником референдуму, членом виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційним спостерігачем слід розуміти виражене на зовні схвалення такою особою адресованої їй пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди для себе чи третьої особи. **Надання** неправомірної вигоди виборцю чи учаснику референдуму, кандидату, члену виборчої комісії або комісії з референдуму, юридичній особі полягає в передачі такої особі неправомірної вигоди, а **одержання** виборцем, учасником референдуму, членом виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційним спостерігачем неправомірної вигоди – в

прийнятті такою особою або третьою особою неправомірної вигоди. З огляду на те, що неправомірна вигода може мати різноманітні прояви, в окремих випадках про її передачу та (або) прийняття можна говорити лише зі значною часткою умовності (наприклад, передача та прийняття послуг відбувається в момент їх споживання).

Слід акцентувати увагу, що на відміну від ч. 1 ст. 160 КК України, у ч. 2–4 цієї статті кримінальна відповідальність за обіцянку, пропозицію чи надання неправомірної вигоди третій особі не настає.

Кримінальна відповідальність за пропозицію чи обіцянку неправомірної вигоди та їх прийняття, надання неправомірної вигоди та її одержання обумовлюється у ч. 1, 2 ст. 160 КК України вчиненням чи невчиненням виборцем, учасником референдуму, дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права. Причому перелік таких дій не є вичерпним.

Активний та пасивний підкуп виборців, учасників референдуму, офіційних спостерігачів, кандидатів, членів виборчої комісії або комісії з референдуму, у розумінні ч. 1, 2 ст. 160 КК України треба відрізнити від непрямого підкупу виборців, що полягає в передвиборній агітації, яка супроводжується наданням неправомірної вигоди. При цьому така неправомірна вигода під час здійснення непрямого підкупу може безпосередньо надаватися виборцю, учаснику референдуму, юридичній особі, однак їхня передача не обумовлюється вчиненням чи невчиненням цими особами будь-яких дій, зазначених у ч. 1, 2 ст. 160 КК України. При цьому окремі прояви непрямого підкупу виборців, учасників референдуму, є кримінально караними самі по собі (див. нижче коментар до ч. 3 ст. 160 КК України).

З суб'єктивної сторони активний і пасивний підкуп виборця, учасника референдуму, офіційного спостерігача, кандидата, члена виборчої комісії або комісії з референдуму характеризуються прямим умислом.

Суб'єкт активного підкупу виборця, учасника референдуму, кандидата, члена виборчої комісії або комісії з референдуму, загальний, пасивного підкупу – спеціальний (виборець, учасник референдуму, офіційний спостерігач).

Підбурювачем до кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 160 КК України, є особа, яка схилила іншу особу до пропозиції, обіцянки або надання виборцю неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права.

Особа, яка сприяла в досягненні домовленості між виборцем, учасником референдуму, офіційним спостерігачем, кандидатом, членом виборчої комісії або комісії з референдуму та суб'єктом, що вчиняє їх активний підкуп, або іншим чином сприяла у вчиненні кримінального правопорушення (наприклад, передаючи неправомірну вигоду), є пособником у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 або ч. 2 ст. 160 КК України (залежно від того, до кого із суб'єктів є ближчим пособник).

Коли неправомірну вигоду пропонують, обіцяють, надають виборцю, учаснику референдуму, офіційному спостерігачу, кандидату, члену виборчої комісії або комісії з референдуму, а також коли такі особи приймають пропозицію, обіцянку чи одержують неправомірну вигоду за такі діяння, пов'язані з безпосередньою реалізацією виборчого права, що самі по собі відповідають ознакам іншого складу кримінального правопорушення, скоєне потребує кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень. Наприклад, якщо виборець одержав неправомірну вигоду за голосування на виборчій дільниці більше одного разу та вчинив обіцяне, він підлягає кримінальній відповідальності за ч. 1 ст. 160 і ч. 1 ст. 158-1 КК України, а дії особи, що надала неправомірну вигоду, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 160 України і ч. 4 ст. 27, ч. 1 ст. 158-1 КК України.

У ч. 3 ст. 160 КК України встановлено кримінальну відповідальність за окремі порушення при здійсненні передвиборної агітації, а саме за прояви так званого непрямого підкупу виборців, учасників референдуму, юридичних осіб, які полягають у наданні таким особам неправомірної вигоди.

Відповідно до ч. 6 ст. 57 Виборчого кодексу України, забороняється проведення передвиборної агітації або надання виборцям, закладам, установам, організаціям незалежно від їх підпорядкування та форми власності грошей, подарункових сертифікатів, продуктів харчування та спиртних напоїв, товарів (крім матеріалів передвиборної агітації, виготовлених за рахунок виборчого фонду, що містять візуальні зображення партійної символіки та брендування виборчої кампанії, згадування імені або зображення кандидата, який балотується на виборах, такі як плакати, листівки, календарі, блокноти, ручки, запальнички, сірники, значки, бейджі, USB-флешки, вимпели, прапори, книги, пакети, футболки, кепки, шарфи, парасолі та інші матеріали передвиборної агітації, вартість яких не перевищує 6 відсотків неоподаткованого мінімуму доходів громадян), пільг, переваг, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерейних білетів, інших матеріальних та нематеріальних активів, у тому числі від імені благодійних організацій, засновниками або членами яких є кандидат

(кандидати), партія (місцева організація партії), та інших благодійних організацій, що супроводжується закликами або пропозиціями голосувати чи не голосувати за певного кандидата (кандидатів), партію (місцеву організацію партії) або згадуванням імені кандидата, назви партії (місцевої організації партії), символіки партії.

Передвиборна агітація або надання виборцям, закладам, установам, організаціям незалежно від їх підпорядкування та форми власності грошей, продуктів харчування та спиртних напоїв, товарів (крім матеріалів передвиборної агітації, виготовлених за рахунок виборчого фонду, що містять візуальні зображення партійної символіки та брендування виборчої кампанії, згадування імені або зображення кандидата, який балотується на виборах, такі як плакати, листівки, календарі, блокноти, ручки, запальнички, сірники, значки, бейджі, USB-флешки, вимпели, прапори, книги, пакети, футболки, кепки, шарфи, парасолі та інші матеріали передвиборної агітації, вартість яких не перевищує 6 відсотків неоподаткованого мінімуму доходів громадян), пільг, переваг, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерейних білетів, інших матеріальних та нематеріальних активів, що супроводжується закликами або пропозиціями голосувати чи не голосувати за певного кандидата (кандидатів), згадуванням імені такого кандидата (кандидатів) або партійної символіки, вважається підкупом виборців.

Кримінальна відповідальність не настає, якщо здійснення передвиборної агітації відбувається шляхом надання матеріалів передвиборної агітації, виготовлених за рахунок виборчого фонду, що містять візуальні зображення партійної символіки та брендування виборчої кампанії, згадування імені або зображення кандидата, який балотується на виборах, такі як плакати, листівки, календарі, блокноти, ручки, запальнички, сірники, значки, бейджі, USB-флешки, вимпели, прапори, книги, пакети, футболки, кепки, шарфи, парасолі та інші матеріали передвиборної агітації, вартість яких не перевищує 6 відсотків неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Кримінальна відповідальність за ч. 3 ст. 160 КК України настає, коли передачу неправомірної вигоди суб'єкт розглядає й використовує як спосіб здійснення передвиборної агітації.

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 160 КК України, характеризується лише прямим умислом.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Частина 4 ст. 160 КК України передбачає відповідальність за дії, передбачені частиною другою або третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії або комісії

референдуму, членом ініціативної групи референдуму, кандидатом або його довіреною особою, іншою особою на прохання кандидата або за дорученням кандидата або політичної партії, яка його висунула, уповноваженою особою політичної партії, представником організації політичної партії у виборчій комісії, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, а також офіційним спостерігачем.

Про зазначені поняття див. коментар до ст. 157, 158 КК України.

Суб'єктом кримінального правопорушення є загальний (у разі вчинення дій повторно або за попередньою змовою групою осіб) та спеціальний (у разі вчинення дійсним членом виборчої комісії або комісії референдуму, членом ініціативної групи референдуму, кандидатом або його довіреною особою, іншою особою на прохання кандидата або за дорученням кандидата або політичної партії, яка його висунула, уповноваженою особою політичної партії, представником організації політичної партії у виборчій комісії, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, а також офіційним спостерігачем).

Відповідно до ч. 5 ст. 160 КК України, особа, крім організатора та підбурювача кримінального правопорушення, звільняється від відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинення злочину та сприяла його розкриттю.

РОЗДІЛ II. Розслідування злочинів проти виборчих прав громадян

Притягнення до відповідальності за порушення виборчого законодавства, передбачені Кримінальним кодексом України

Нормативна база.

Уявлення про нормативно-правову основу діяльності слідчого, прокурора з притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 157–160 КК, та постановлення правосудного рішення судом на практиці не повинне зводитися тільки до нормативних приписів КК та КПК. Бланкентість цих статей КК закономірно зумовлює, що доказування факту та провини осіб у вчиненні таких злочинів має здійснюватися на основі опанування слідчим, прокурором та суддею сутністю нормативних приписів законів «Про політичні партії в Україні», «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про державний реєстр виборців», актів НАЗК, ЦВК, НБ, з порушенням яких прямо пов'язане їх вчинення.

Початок кримінального провадження та досудове розслідування.

Процесуальний порядок початку та здійснення досудового розслідування злочинів, передбачених у статтях 157–160 КК, визначений Розділами I–III, IX КПК, а також Наказу про затвердження порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затв. наказом МВС № 100 від 08.02.2019, Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затв. наказом ГП № 298 від 30.06.2020.

Однак, у випадках вчинення таких кримінальних правопорушень особами, які перелічені у ст. 480 КПК, слідчим, прокурорам, а також суддям слід враховувати нормативні приписи глави 37 КПК та ст. 27 Закону «Про статус народного депутата України», ч. 3 ст. 20 Закону «Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», статті 49, 52, 64 Закону «Про судоустрій і статус суддів», ч. 3 ст. 31, ст. 58–61 Закону «Про Вищу раду правосуддя», ст. 22, п. 1–4, 10–13 ч. 1, ч. 2 ст. 23 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ч. 5 ст. 9 Закону «Про запобігання корупції», якими визначаються особливості здійснення окремих процесуальних дій щодо цих осіб.

Діючий Президент України згідно зі ст. 105 Конституції на час виконання своїх повноважень користується недоторканністю, компонентом

якої, як зазначив КС, є те, що він на час виконання ним своїх повноважень не несе кримінальної відповідальності і проти нього не може бути розпочате досудове розслідування¹⁰.

Але після складення Президентом України своїх повноважень щодо вчинених ним кримінальних правопорушень може бути розпочато кримінальне провадження та за наявності достатніх доказів ця особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Недотримання передбачених законодавством гарантій діяльності цих осіб є підставою визнання недопустимими одержаних доказів (ч. 1, п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК).

Виходячи з нормативних приписів ч. 2 ст. 246 КПК у кримінальних провадженнях щодо вчинення тяжких злочинів, передбачених у ч. 3, 4 ст. 157, ч. 2 ст. 158, ч. 2–4 ст. 158-3, ч. 4 ст. 160 КК, у порівнянні з іншими злочинами проти виборчих прав, сторона обвинувачення має можливість застосувати весь комплекс негласних слідчих (розшукових) дій для збирання доказів, що у значній мірі підвищує пошуково-пізнавальний потенціал її діяльності.

Судове провадження у першій інстанції.

Глави 27–29 КПК містять нормативні приписи щодо здійснення судового розгляду кримінальних справ судом першої інстанції. Особливості ж такого розгляду кримінальних справ про злочини, передбачені у статтях 157–160 КК, пов'язані з комплексом обставин, які підлягають доказуванню. Зміст цих обставин нами в подальшому буде розкритий для кожного складу злочину.

Виконання судових рішень.

Виконання судових рішень відбувається на підставі положень Розділу VIII КПК, Закону «Про виконавче провадження», КВК та інших нормативно-правових актів, які регламентують порядок здійснення виконавчого провадження та відбування покарання засудженими.

¹⁰ Рішення КС від 10 грудня 2003 р. №19-рп/2003 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України). – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03>

2.1. Розслідування перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача(ст. 157 КК)

У кримінальних провадженнях по ч. 1 ст. 157 КК з'ясуванню підлягають:

1) відомості про суб'єкта виборчого процесу, який постраждав в результаті вчинення злочину (персональні дані фізичної особи, момент, юридичні та фактичні підстави набуття нею статусу виборця, кандидата у народні депутати України, Президенти України, члена виборчої комісії, офіційного спостерігача, відомості про персональний склад, момент, фактичні та юридичні підстави створення відповідної виборчої комісії, відомості про партію, момент, фактичні та юридичні підстави створення, її керівний склад);

2) компоненти виборчого права громадянина України, на вільну реалізацію якого відбулося посягання, або комплекс прав та обов'язків суб'єктів виборчого процесу, реалізації у діяльності яких відбулося перешкоджання;

3) час, місце та форма перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, члена виборчої комісії;

4) взаємозв'язок протиправних дій, кримінальна відповідальність за які передбачена у ч. 1 ст. 157 КК, з реалізацією виборчого права громадянином або з діяльністю іншого суб'єкта виборчого процесу, члена виборчої комісії;

5) особа, яка вчинила злочин, передбачений у ч. 1 ст. 157 КК;

6) мотиви, мета її дій, обставини їх формування та наслідки, які настали (виборець чи виборці на певній виборчій дільниці не проголосували, проголосували за кандидата у народні депутати, Президенти України, політичну партію, за яких вони не мали намір голосувати, виборча комісія не змогла у встановлені законом строки ухвалити рішення або воно було ухвалене на підставі наданих особою недостовірних відомостей тощо), або якщо вони не настали, то чому.

При доказуванні обставин події протиправних дій, передбачених у ч. 2 ст. 157 КК , додатково підлягають з'ясуванню:

1) спосіб, знаряддя, засоби психічного або/та фізичного насильства відносно потерпілого або/та пошкодження його майна;

2) ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, матеріальна, моральна шкода, яка була спричинена.

У кримінальних справах по ч. 3 ст. 157 КК, на додаток до наведених вище обставин, залежно від особливостей події злочину, підлягають встановленню:

1) наявність попередньої змови групи осіб на їх вчинення (час, місце, відомості щодо осіб, які попередньо домовилися про вчинення злочину, передбаченого у частинах 1, 2 ст. 157 КК, хто був ініціатором змови, розподіл ролей та як це відбулося, хто які дії фактично вчинив та їх мотиви, мета);

2) що злочин, передбачений у частинах 1 або 2 ст. 157 КК, вчинений членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням свого службового становища.

Для доведення факту вчинення протиправних дій, передбачених у ч. 4 ст. 157 КК, необхідно одержати відомості про:

1) виборчу комісію, її персональний склад, фактичні, юридичні підстави та коли її створено;

2) повноваження виборчої комісії;

3) час, місце та форма вимоги чи вказівки службової особи, спрямованої на вплив на рішення виборчої комісії щодо реалізації нею своїх повноважень, установлених законом;

4) дії та рішення були фактично здійснені виборчою комісією під впливом на її діяльність;

5) відсутність законних повноважень у службової особи на формування таких вимог чи вказівок;

6) службову особу, яка вчинила злочин, передбачений у ч. 4 ст. 157 КК;

7) мотиви, мета її дій, обставини їх формування та наслідки, які в результаті настали, а якщо мета, яку ставила перед собою службова особа не була досягнута, то чому так сталося.

При доказуванні обставин події протиправних дій, передбачених у ч. 5 ст. 157 КК, необхідно одержати відомості про:

1) виборчу комісію, її персональний склад, фактичні, юридичні підстави та коли її створено;

2) службову особу, яка вчинила злочин, передбачений у ч. 5 ст. 157 КК;

3) мотиви та мета ухилення без поважних причин члена виборчої комісії чи члена комісії з референдуму від виконання своїх обов'язків у роботі комісії.

Як правило, про вчинення злочинів, передбачених у ст. 157 КК, стає відомо після їх вчинення із заяви (повідомлення) від потерпілого. Це виключає можливість безпосередньо задокументувати вчинення злочину і сторона обвинувачення вимушена працювати зі слідами-відображеннями

події злочину, яка відбулася. До **комплексу процесуальних дій**, які здійснюються для забезпечення збирання доказів у таких кримінальних провадженнях, відносяться:

- допит потерпілого (представника потерпілого – політичної партії) щодо їх правового статусу на відповідних виборах та про відомі йому обставини вчинених протиправних дій;

- допити свідків з числа родичів, знайомих виборця (кандидата у народні депутати України, Президента України, членів виборчої комісії, політичної партії), співробітників, які працюють разом зі службовою особою, яка підозрюється у вчиненні злочину, інших осіб, яким відомі дані, що мають значення для встановлення обставин події злочину;

- огляд місця події у випадках застосування насильства, знищення чи пошкодження майна виборця чи іншого суб'єкта виборчого процесу;

- тимчасовий доступ до документів, які містять відомості про: підстави набуття особою статусу кандидата у народні депутати України, Президенти України, члена виборчої комісії, офіційного спостерігача, політичною партією – суб'єкта виборчого процесу; створення та склад виборчої комісії; спричинення особі тілесних ушкоджень (для кримінальних проваджень по ч. 2 ст. 157 КК); набуття особою права власності на майно (для кримінальних проваджень по ч. 2 ст. 157 КК); набуття особою, яка підозрюється у вчиненні злочину, передбаченого у ч. 3, 4 та 5 ст. 157 КК, статусу службової особи та її повноваження; дії, рішення суб'єкта виборчого процесу, яким перешкоджав підозрюваний; здійснення незаконного впливу на дії, рішення суб'єкта виборчого процесу особою, яка підозрюється;

- повторні допити потерпілого, свідків з урахуванням змісту одержаних документів;

- призначення судово-медичної експертизи для встановлення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень потерпілому, товарознавчої, оціночно-будівельної експертизи для встановлення суми матеріальних збитків потерпілому, техніко-криміналістичної експертизи документів, щодо яких є підстави вважати про їх недостовірність;

- повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу та допит підозрюваного;

- відсторонення від посади службової особи, яка підозрюється у вчиненні злочину;

- одночасний допит за наявності для цього підстав підозрюваного та потерпілого, свідків, яких раніше було допитано;

- накладення арешту на майно підозрюваного, діями якого спричинена матеріальна шкода;

-повідомлення зміненої підозри з урахуванням усіх одержаних доказів у кримінальному провадженні.

У випадках, коли виникає можливість задокументувати протиправні дії особи, передбачені у частинах 3-5 ст. 157 КК, проводиться контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту, разом із аудіо-, відеоконтролем особи, зняттям інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. За необхідності здійснити ідентифікацію осіб, які зафіксовані на відео- чи аудіозаписі, одержаних в результаті проведення аудіо-, відеоконтролю особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, призначаються портретна та фоноскопична експертизи. Для цього попередньо мають бути відібрані експериментальні зразки голосу та фотознімки особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

2.2. Розслідування надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК)

Доказування факту умисного подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців (ч. 1 ст. 158 КК) відбувається через встановлення:

1) наявності у органу ведення Державного реєстру виборців відомостей, які не відповідають даним про реальних виборців та кількості таких виборців;

2) часу та форми подання цих даних до органу ведення Державного реєстру виборців;

3) відомостей про посадову особу, яка відповідно до покладеного законом обов'язку надала відомості про виборців до органу ведення Реєстру;

4) того, що така посадова особа знала, не могла не знати про недостовірність відомостей про виборців, наведених у списку, поданому нею до органу ведення Державного реєстру виборців, та мета її дій, у чиїх інтересах вона діяла;

5) того, чи спричинили такі дії посадової особи неможливість чи ускладнили реалізацію виборчого права виборцями, відомості щодо яких умисно були внесені із викривленнями.

Алгоритм дій сторони обвинувачення для збирання доказів під час досудового розслідування таких злочинів включає:

-допит в якості свідка посадової особи, яка звернулася до правоохоронного органу із повідомленням про вчинений злочин, а також

осіб, які працюють у відповідному органі ведення Державного реєстру виборців, щодо обставин одержання списку виборців та виявлення в ньому недостовірних відомостей щодо виборців;

-тимчасовий доступ до: даних Реєстру щодо виборців, у яких містяться недостовірні дані про них; документів, на підставі яких були внесені до форм подань відомостей про виборців, а також до самих форм подань з відомостями про виборців, поданих уповноваженою особою до органу ведення Державного реєстру виборців; документів, у яких зафіксований факт одержання органом ведення Реєстру форми подань з неправдивими відомостями про виборців; особистих та інших документів, які містять достовірні відомості про виборця, зокрема, до обліків Державної міграційної служби; документів, щодо призначення особи, яка подала неправдиві відомості про виборців, на посаду;) допити як свідків виборців для підтвердження їх персональних даних та їх недостовірності у Реєстрі, а у випадках не голосування громадянина через, зокрема, неправдиві відомості у Реєстрі і у виготовленому на підставі його даних списку виборців, такі особи допитуються як потерпілі; повідомлення особі про підозру, обрання запобіжного заходу, допит її у якості підозрюваної.

Найбільша складність у доказуванні наявності у діях посадової особи такого складу злочину полягає у встановленні наявності у посадової особи прямого умислу на подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців. Підставами для констатації стороною обвинувачення цього може виступати одержання доказів того, що посадова особа мала у своєму розпорядженні документи з достовірними даними про виборців але надала органу ведення Реєстру неправдиві відомості.

При умисному внесенні неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців (ч. 1 ст. 158 КК) під час кримінального провадження необхідно встановити:

1) наявність у Державному реєстрі виборців відомостей, які не відповідають даним про реальних виборців, та кількість таких виборців;

2) чи є джерелом таких відомостей дані про виборців, подані посадовою особою, на яку згідно із законом покладено обов'язок надати такі відомості, або достовірні відомості про виборців були змінені під час їх внесення у органі ведення Державного реєстру виборців;

3) час та спосіб внесення даних до Державного реєстру виборців;

4) відомості про посадову особу органу ведення Реєстру, яка, відповідно до покладених на неї обов'язків, внесла до нього неправдиві відомості про виборців;

5) обізнаність такої посадової особи про недостовірність відомостей про виборців, які були внесені нею до Державного реєстру виборців, мета її дій, у чий інтересх вона діяла;

6) чи спричинили ці дії посадової особи неможливість чи ускладнили реалізацію виборчого права виборцями, відомості щодо яких умисно були не внесені до Реєстру або внесені із викривленнями.

Алгоритм дій сторони обвинувачення для збирання доказів під час досудового розслідування таких злочинів в цілому є аналогічним наведеному вище, з концентрацією на обставинах, які підлягають доказуванню по цьому складу злочину.

При виявленні факту несанкціонованих дій з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи іншого несанкціонованого втручання у роботу бази даних Реєстру (ч. 1 ст. 158 КК) у кримінальному провадженні необхідно встановити:

1) відсутність наказу керівника органу ведення Реєстру про внесення, виключення запису, копіювання бази даних Реєстру, чи здійснення інших дій з інформацією, яка міститься у Реєстрі;

2) наявність змін у базі даних Реєстру, на які дозволу від керівника органу ведення Реєстру не було, та їх зміст, або здійснення інших несанкціонованих дій з Реєстром;

3) час, точка доступу та користувач бази даних Реєстру чи інша особа (працівники органу ведення Реєстру, Служби розпорядника Державного реєстру виборців, представник політичної партії, якому було надано копії баз даних Реєстру, тощо), яка здійснила несанкціоновані дії з інформацією або втручання у роботу бази даних Реєстру;

4) мета дій такої особи та чи була вона досягнута;

5) наслідки таких дій – несвоєчасне виготовлення списків виборців, не проведення голосування на певній виборчій дільниці тощо, у тому числі матеріальні витрати на відновлення роботи бази даних Реєстру.

Послідовність процесуальних дій, спрямованих на **одержання доказів** у кримінальних провадженнях щодо таких злочинів, включає у себе:

-допит в якості свідка громадянина, посадової особи, яка звернулася до правоохоронного органу із повідомленням про вчинений злочин, а також осіб, які працюють у відповідному органі ведення Державного реєстру виборців, у Службі розпорядника ведення Реєстру та здійснюють системне адміністрування його функціонування (технологічне, програмне забезпечення та захист інформації), інших осіб, яким відомі обставини несанкціонованих дій з даними Реєстру або втручання у його роботу;

-тимчасовий доступ до: бази даних Реєстру, яка містить відомості про здійснення несанкціонованих дій з нею або втручання у її роботу; документів, у яких відображений факт видачі керівником органу ведення Реєстру наказу про внесення, виключення запису, копіювання бази даних Реєстру, чи здійснення інших дій з інформацією, яка міститься у Реєстрі; форм подань з відомостями про виборців, поданих уповноваженою особою до органу ведення Державного реєстру виборців, для їх співставлення із даними Реєстру; документів, у яких зафіксований факт одержання органом ведення Реєстру форми подань з достовірними відомостями про виборців; особистих та інших документів, які містять достовірні відомості про виборця, зокрема, до обліків Державної міграційної служби; документів, щодо набуття особою права доступу до відомостей Реєстру та її повноваження щодо здійснення нею дій з ним; даних системного адміністратора реєстру, Internet-провайдера щодо фізичного розташування IP адреси, з якої відбувся несанкціонований доступ до бази даних Реєстру, на якого користувача вона зареєстрована та з'єднань з IP адресою, через які відбувся такий доступ до Реєстру; документів, щодо права власності, оренди житла чи іншого володіння особи, де розташована IP адреси, з якої відбувся несанкціонований доступ до бази даних Реєстру;

-огляд приміщення органу ведення Державного реєстру виборців де розташоване місце користувача, з якого були здійснені несанкціоновані дії з даними Реєстру;

-обшук житла чи іншого володіння особи, де фізично розташована IP адреса, з якої був несанкціонований доступ до бази даних Реєстру чи вчинені інші незаконні дії з цими даними;

-накладення арешту на вилучені під час огляду, обшуку матеріальні об'єкти;

призначення дактилоскопічної експертизи слідів пальців рук, вилучених з комп'ютера, за допомогою якого були здійснені незаконні дії з Реєстром;

-допити в якості свідків виборців для підтвердження їх персональних даних та їх недостовірності у Реєстрі, а у випадках не голосування громадянина через, зокрема, неправдиві відомості у Реєстрі і у виготовленому на підставі його даних списку виборців, такі особи допитуються в якості потерпілих;

-призначення комп'ютерно-технічної експертизи з метою встановлення обставин здійснення несанкціонованих дій з Реєстром;

-повідомлення особі про підозру, обрання запобіжного заходу, допит її у якості підозрюваної.

Під час здійснення кримінального провадження по ч. 2 ст. 158 КК в результаті наведених вище процесуальних дій має бути одержані дані про вчинення злочину повторно чи за попередньою змовою групою осіб, членом виборчої комісії, службовою особою з використанням службового становища, кандидатом на виборах, представником чи уповноваженою особою політичної партії, місцевої організації політичної партії, довіреною особою кандидата на виборах або офіційним спостерігачем, неможливість встановлення підсумків голосування на виборчій дільниці, у відповідному виборчому окрузі чи визнання голосування на виборчій дільниці недійсним.

2.3. Розслідування незаконного використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК)

Доказування обставин вчинення злочинів, передбачених у ч. 1 ст. 158-1 КК, включає у себе одержання:

1) відомостей щодо створення виборчої комісії, організації та проведення виборів на виборчій дільниці, зокрема, у день, коли відбулася подія злочину;

2) час, місце та зміст дій, спрямованих на надання або отримання виборчого бюлетеня особою, яка не має права його надавати чи отримувати, або викрадення чи приховування виборчого бюлетеня, або надання виборцю заповненого виборчого бюлетеня, або голосування виборцем більше ніж один раз;

3) особа, яка вчинила такі протиправні дії, її мотиви, мета та обставини їх формування;

4) вплив таких протиправних дій на проведення виборів та його результати.

Виявлення фактів вчинення таких злочинів у переважній більшості випадків відбувається завдяки активній громадянській позиції членів виборчої комісії, офіційних спостерігачів. Для **одержання доказів** вини осіб у їх вчиненні проводиться:

- огляд для фіксування місця вчинення злочину;
- допит в якості свідків голови, членів виборчої комісії, офіційних спостерігачів, виборців щодо обставин вчинення злочину, передбаченого у ч. 1 ст. 158-1 КК;

- затримання особи, яка вчинила викрадення чи приховування виборчого бюлетеня, та її обшук для його вилучення;

- тимчасовий доступ до: документів щодо складу виборчої комісії для одержання відомостей, що особа, яка надала виборчий бюлетень не мала на це права; списку виборців та контрольного (-них) талону (-нів) до виборчого (-их) бюлетеню (-ів) при наданні, отриманні виборчого (-их) бюлетеню (-ів), особою, яка на це не мала права, приховуванні виборчого бюлетеня, або надання виборцю заповненого виборчого бюлетеня, або голосування виборцем більше ніж один раз; акту офіційного спостерігача, у якому зафіксований факт вчинення протиправних дій, передбачених у ч. 1 ст. 158-1 КК; відеозапису, на якому офіційним спостерігачем, членом виборчої комісії, виборцем зафіксовані такі протиправні дії; документів виборця, за якого проголосував підозрюваний;

- огляд вилучених документів;

- проведення техніко-криміналістичної експертизи документів для встановлення справжності виборчих бюлетенів, які були надані виборцю особою, яка не мала на це право, або при наданні виборцю заповненого виборчого бюлетеня;

- відібрання зразків підпису та почерку у особи, яка надала або отримала виборчий бюлетень не маючи на це права, або надала виборцю заповнений виборчий бюлетень, або при голосуванні виборцем більше ніж один раз, та проведення почеркознавчої експертизи для підтвердження цих фактів;

- повідомлення особі про підозру, обрання їй запобіжного заходу, допит підозрюваного.

Під час здійснення кримінального провадження по злочинах, передбачених у ч. 2 ст. 158-1 КК, з урахуванням способу вчинення злочину, для доказування його обставин з'ясовуються:

1) відомості щодо створення виборчої комісії, організації та проведення виборів на виборчій дільниці (виборчому (територіальному виборчому) округу), зокрема, у день, коли відбулася подія злочину;

2) час, місце та зміст дій, спрямованих викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня;

3) особа, яка вчинила такі протиправні дії, її мотиви, мета та обставини їх формування;

5) вплив таких протиправних дій на проведення виборів та його результати;

6) розмір матеріальної шкоди, спричиненої під час викрадення виборчого бюлетеня, їх незаконному знищенні.

Для одержання доказів щодо обставин події злочинів, з урахуванням їх способів та інших кваліфікуючих ознак, передбачених у ч. 2 ст. 158-1 КК, та провини конкретних осіб у їх вчиненні проводяться:

- допит в якості свідка особи, яка заявила про вчинення злочину, членів виборчої комісії, офіційних спостерігачів, співробітників НП, громадян щодо відомих їм обставин виявлення факту вчинення злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 158-1 КК;

- огляд місця події з метою фіксування її обстановки, виявлення та вилучення слідів вчинення злочину;

- тимчасовий доступ до документів, які містять відомості про: створення виборчої комісії та її склад;

- обшук житла чи іншого володіння особи для пошуку та вилучення викрадених виборчих бюлетнів, інших матеріальних об'єктів, які мають значення для кримінального провадження;

- огляд вилучених матеріальних об'єктів;

- накладення арешту на одержані стороною обвинувачення матеріальні об'єкти;

- звернення із запитом до ЦВК щодо вартості викрадених, пошкоджених або незаконно знищених виборчих бюлетеней;

- допит представника потерпілого, фізичної особи як потерпілого щодо відомих їм обставин події злочину;

- відібрання зразків почерку та проведення почеркознавчої експертизи протоколів виборчої комісії, які були складені із порушенням вимог закону;

- повідомлення особи про підозру, обрання їй запобіжного заходу, допит підозрюваного.

Під час здійснення кримінального провадження по ч. 3 ст. 158-1 КК в результаті наведених вище процесуальних дій додатково мають бути одержані дані про вчинення злочину повторно або за попередньою змовою групою осіб, кандидатом на виборах, членом виборчої комісії, довіреною особою кандидата на виборах, представником політичної партії чи місцевої організації політичної партії у виборчій комісії, уповноваженою особою політичної партії чи місцевої організації політичної партії, офіційним спостерігачем на виборах.

2.4. Розслідування незаконного знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму (ст. 158-2 КК)

Під час кримінального провадження по ч. 1 ст. 158-2 КК доказування обставин вчинення злочину відбувається шляхом з'ясування:

1) виду, найменування, характеристики виборчого (-их) документа (-ів), який був незаконно знищений, пошкоджений, та строки, підстави, порядок та умови зберігання та знищення цього документа (-ів), встановлені у ст. 88 Закону «Про вибори Президента України», ст. 115 Закону «Про вибори народних депутатів України», Закону «Про Національний архівний фонд та архівні установи», постановах КМ, ЦВК;

2) час, місце та у чому полягали дії, спрямовані на незаконне знищення виборчої документації поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в ЦВК після проведення виборів, а так само пошкодження виборчої документації;

3) особа, яка вчинила такі протиправні дії, її мотиви, мета та обставини їх формування;

4) матеріальна шкода, яка настала в наслідок таких дій.

Процесуальними діями, які є характерними для збирання доказів у таких кримінальних провадженнях, є:

- допити в якості свідка особи, яка повідомила про вчинення злочину, членів виборчої комісії щодо документації якої були вчинені дії, передбачені у ч. 1 ст. 158-2 КК, посадових осіб місцевої державної архівної установи, інших осіб, яким відомі обставини вчинення злочину;

- витребування у місцевої державної архівної установи, якій були передані (мали бути передані) виборчі документи, відомостей щодо дати, переліку виборчої документації та особи, яка передала ці документи на зберігання;

- тимчасовий доступ до: опису справ та акту приймання-передавання справ, які знаходяться у ЦВК, у відповідній місцевій державній архівній установі; до виборчої документації, яка була передана місцевій державній архівній установі, або знаходиться на зберіганні у виборчої комісії до передавання їх державній архівній установі, для підтвердження відсутності окремих виборчих документів або їх пошкодження; актів вилучення та знищення документів, для одержання відомостей про включення до них виборчої документації, яка не підлягала знищенню;

- огляд місця де відбулося незаконне знищення виборчої документації або її пошкодження;

- накладення арешту на вилучені під час огляду фрагменти знищеної виборчої документації або пошкоджені виборчі документи;
- відібрання зразків почерку осіб, які здійснили незаконне знищення виборчої документації, та призначення почеркознавчої експертизи по акту вилучення та знищення документів;
- проведення техніко-криміналістичної експертизи документів з метою встановлення способу та засобів знищення, пошкодження виборчої документації;
- повідомлення особі про підозру, обрання їй запобіжного заходу, допит в якості підозрюваного.

У кримінальних провадженнях по ч. 2 ст. 158-2 КК на додаток до наведених вище обставин з'ясується наявність у протиправному діянні відповідних кваліфікуючих ознак. Для цього додатково має бути здійснений:

- тимчасовий доступ до документів, які містять відомості про: статус особи, щодо якої є достатні дані вважати, що вона вчинила злочин, як члена виборчої комісії чи іншої службової особи; прийняті нею рішення, здійснені дії, спрямовані на незаконне знищення виборчої документації поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах, ЦВК після проведення виборів, чи в наслідок яких відбулося пошкодження виборчої документації;
- допит свідків, яким відомо про спільні дії декількох осіб по вчиненню злочину, передбаченому у ст. 158-2 КК;
- одночасні допити свідків з підозрюваними, а також між підозрюваними, у показаннях яких є протиріччя;
- допити підозрюваних щодо обставин вчинення злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 158-2 КК.

2.5. Розслідування фальсифікації, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК)

Доказування факту підписання головою, заступником голови, секретарем, іншим членом виборчої комісії, комісії референдуму протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму до остаточного заповнення протоколу, а також підписання такого протоколу не на засіданні виборчої комісії або комісії з референдум (ч. 1 ст. 158-3 КК) відбувається через встановлення:

- 1) особа, яка вчинила такі протиправні дії, її мотиви та мета;
- 2) відомостей про посадову особу, яка відповідно до покладеного законом обов'язку надала відомості про проведення виборів до органу ведення Реєстру;
- 3) місце, час та в присутності кого саме відбулось підписання даного протоколу;
- 4) вплив таких протиправних дій на проведення виборів та його результати.

Алгоритм дій сторони обвинувачення для **збирання доказів** під час досудового розслідування таких злочинів включає:

- допит в якості свідка посадової особи, яка звернулася до правоохоронного органу із повідомленням про вчинений злочин, а також осіб, які працюють у відповідному органі ведення Державного реєстру виборців, щодо обставин підписання головою, заступником голови, секретарем, іншим членом виборчої комісії, комісії референдуму протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму до остаточного заповнення протоколу, а також підписання такого протоколу не на засіданні виборчої комісії або комісії з референдуму;

- допит у якості свідків осіб, котрі були присутні при підписанні даного протоколу;

- огляд місця події з метою фіксування її обстановки, виявлення та вилучення слідів вчинення злочину.

- повідомлення особі про підозру, обрання їй запобіжного заходу.

У кримінальних провадженнях по ч. 2 ст. 158-3 КК, залежно від способу вчинення злочину, для доказування його обставин з'ясовуються:

1) підстави, порядок та особи, уповноважені на виготовлення виборчих документів;

2) обставини виявлення виборчого документа з ознаками підробки чи незаконного виготовлення, особи, які це здійснили;

3) час, місце, знаряддя, зміст дій, спрямованих на підробку, незаконне виготовлення, використання, зберігання незаконно виготовлених чи підроблених виборчих документів;

4) особа, яка вчинила такі протиправні дії, її мотиви, мета та обставини їх формування, правовий статус (член виборчої комісії, кандидат у народні депутати України, Президенти України, громадянин, посадова особа підприємства, установи, організації тощо);

5) які саме виборчі документи були незаконно виготовлені, підроблені, використовувалися, зберігалися та для чого;

б) вплив таких протиправних дій на проведення виборів та його результати.

Ключовими процесуальними діями, які забезпечують одержання доказів, щодо вчинення протиправних дій, передбачених у ч. 2 ст. 158-3 КК, є:

- допит як свідка особи, яка заявила про вчинення злочину, членів виборчої комісії, офіційних спостерігачів, співробітників НП, інших правоохоронних органів, громадян щодо відомих їм обставин виявлення підроблених, незаконно виготовлених виборчих документів, вчинення злочину;

- огляд місця виявлення підроблених, незаконно виготовлених виборчих документів;

- обшук житла чи іншого володіння особи де було здійснена підробка, незаконне виготовлення, використання, зберігання виборчої документації;

- огляд виборчих документів щодо яких є підстави вважати, що вони є підробленими, незаконно виготовленими;

- накладення арешту на виявлені під час огляду, обшуків матеріальні об'єкти (виборчі документи, з ознаками їх підробки, незаконного виготовлення, знарядь та засобів їх підробки, незаконного виготовлення тощо);

- тимчасовий доступ до документів, які: містять дані, що не відповідають наведеним у виборчому документі, щодо якого є підстави вважати, що він є підробленим; є носіями відомостей про факти використання підроблених або незаконно виготовленої виборчих документів виборчою комісією;

- відібрання зразків почерку для почеркознавчої експертизи;

- проведення техніко-криміналістичної експертизи документів, почеркознавчої, комп'ютерно-технічної експертизи для встановлення способу, знарядь та засобів підробки, незаконного виготовлення виборчих документів;

- повідомлення особі про підозру, обрання їй запобіжного заходу, допит її в якості підозрюваної.

Під час здійснення кримінального провадження по злочинах, передбачених у ч. 3 ст. 158-3 КК , з урахуванням способу вчинення злочину, для доказування його обставин з'ясовуються:

- 1) відомості щодо створення виборчої комісії, організації та проведення виборів на виборчій дільниці (виборчому (територіальному виборчому) окрузі), зокрема, у день, коли відбулася подія злочину;

2) час, місце та зміст дій, спрямованих на викрадення, пошкодження, приховування або знищення печатки виборчої комісії, виборчої скриньки з бюлетенями, списку виборців чи учасників референдуму або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму;

3) власний номер виборчої скриньки, кількість виборчих бюлетенів, які були приховані, викрадені, знищені, зіпсовані, відомості про виборців, з бюлетенями яких це відбулося;

4) особа, яка вчинила такі протиправні дії, її мотиви, мета та обставини їх формування;

5) вплив таких протиправних дій на проведення виборів та його результати;

6) розмір матеріальної шкоди, спричиненої під час викрадення виборчої скриньки з бюлетенями, їх незаконному знищенні.

Для одержання доказів щодо обставин події злочинів, з урахуванням їх способів та інших кваліфікуючих ознак, передбачених у ч. 3 ст. 158-3 КК, та провини конкретних осіб у їх вчиненні проводяться:

- допит в якості свідка особи, яка заявила про вчинення злочину, членів виборчої комісії, офіційних спостерігачів, співробітників НП, громадян щодо відомих їм обставин виявлення факту вчинення злочину, передбаченого у ч. 3 ст. 158-3 КК;

- огляд місця події з метою фіксування її обстановки, виявлення та вилучення слідів вчинення злочину;

- тимчасовий доступ до документів, які містять відомості про: створення виборчої комісії та її склад; одержання виборчою комісією виборчої скриньки, бюлетенів, бланків протоколів, їх кількості та залишку (у випадках викрадення, приховування, незаконного знищення виборчої скриньки з бюлетенями, включення до протоколу виборчої комісії завідомо недостовірних відомостей); виявлення членами виборчої комісії, офіційними спостерігачами, іншими особами прихованої виборчої скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального виборчого) округу на виборах, незаконного знищення чи псування виборчої скриньки з бюлетенями, або підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, протоколу про підсумки голосування чи результати виборів до його заповнення, або складення чи підписання такого протоколу не на засіданні виборчої комісії, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців чи встановлення підсумків голосування чи результатів виборів (такими документами є протокол виборчої комісії, акт, складений офіційним спостерігачем, у якому констатовані такі факти, скарга до виборчої комісії

вищого рівня та її рішення про перерахунок бюлетенів на виборчій дільниці (виборчих дільницях) виборчого округу, аудіо-, відеозапис, вчинення протиправних дій, зроблений членом виборчої комісії, офіційним спостерігачем, камерами відео спостереження тощо);

- обшук житла чи іншого володіння особи для пошуку та вилучення викраденої скриньки з бюлетенями, інших матеріальних об'єктів, які мають значення для кримінального провадження;

- огляд вилучених матеріальних об'єктів;

- накладення арешту на одержані стороною обвинувачення матеріальні об'єкти;

- звернення із запитом до ЦВК щодо вартості викрадених, незаконно знищених виборчої скриньки та виборчих бюлетенів, а до власника приміщення, де працювала виборча комісія, або власника транспортного засобу, на якому перевозилася виборча скринька з виборчими бюлетенями у день виборів, щодо спричиненої їм матеріальної шкоди під час їх викрадення;

- допит представника потерпілого, фізичної особи як потерпілого щодо відомих їм обставин події злочину;

- відібрання зразків відбитків пальців рук та проведення дактилоскопічної експертизи у випадках викрадення виборчої скриньки з бюлетенями;

- відібрання зразків почерку та проведення почеркознавчої експертизи протоколів виборчої комісії, які були складені із порушенням вимог закону;

- повідомлення особи про підозру, обрання їй запобіжного заходу, допит підозрюваного.

Під час здійснення кримінального провадження по ч. 4 ст. 158-3 КК в результаті наведених вище процесуальних дій має бути одержані дані про вчинення злочину повторно чи за попередньою змовою групою осіб, членом виборчої комісії, службовою особою з використанням службового становища, кандидатом на виборах, представником чи уповноваженою особою політичної партії, місцевої організації політичної партії, довіреною особою кандидата на виборах або офіційним спостерігачем, неможливість встановлення підсумків голосування на виборчій дільниці, у відповідному виборчому окрузі чи визнання голосування на виборчій дільниці недійсним.

2.6. Розслідування порушення таємниці голосування (ст. 159 КК)

Під час доказування фактів вчинення злочинів, передбачених у ч. 1 ст. 159 КК, має бути з'ясоване:

1) що особа, є громадянином, набула право брати участь як виборець у виборах та скористалася цим правом на конкретній виборчій дільниці на виборах народних депутатів України, Президента України;

2) час, місце, умови, за яких особі, яка вчинила злочин, стало відомо поза бажанням виборця про те, за кого він проголосував на виборах;

3) час, місце та форма, у якій відбулося розголошення змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах;

4) кому конкретно стало відомо чи стало відомо невизначеній кількості осіб через не персоніфіковане публічне оприлюднення змісту волевиявлення громадянина;

5) наявність наслідків такого оприлюднення для потерпілого.

Для одержання доказів у таких кримінальних провадженнях проводяться:

- допит в якості потерпілого виборця, щодо обставин голосування на виборах, зокрема, тих, які сприяли таємниці його голосування, та відомих йому обставин розголошення змісту його волевиявлення;

- допит в якості свідків членів виборчої комісії, офіційних спостерігачів, інших осіб щодо дотримання встановлених законом умов голосування на виборчій дільниці, де голосував виборець, таємниця голосування якого була порушена, а також осіб, яким в результаті дій особи, щодо якої є підстави вважати про вчинення нею злочину, передбаченого у ч. 1 ст. 159 КК, стало відомо про волевиявлення потерпілого;

- тимчасовий доступ до документів, які містять відомості про: факт голосування потерпілого на виборах на конкретній виборчій дільниці; технічне оснащення виборчої дільниці кабінками для голосування;

- огляд приміщення виборчої дільниці при наявності даних про неналежні умови для забезпечення таємниці голосування на ній;

- обшук житла чи іншого володіння особи для виявлення та вилучення документів, у яких містяться записи щодо голосування потерпілого, а можливо й інших виборців;

- огляд сторінок Internet-сайту, на яких оприлюднений зміст волевиявлення громадянина, для фіксування цієї інформації, а також відомостей про власника сайту;

- звернення із запитом щодо відомостей про власника сайту до Українського мережевого інформаційного центру або ТОВ «Хостмайстер»;

якщо сайт зареєстрований у домені .ua, або до доменних реєстраторів сайтів інших доменних імен (зазначимо, що непоодинокими є випадки, коли сайти зареєстровані на підставних осіб, що значно ускладнює притягнення до відповідальності осіб, що вчинили злочин^{11*});

- повідомлення особі про підозру, обрання їй запобіжного заходу, допит в якості підозрюваного;

- одночасний допит свідка, якому підозрюваним було повідомлено зміст волевиявлення громадянина, та підозрюваного за наявності протиріч у їх показаннях;

- повідомлення з урахуванням всіх, одержаних у кримінальному провадженні доказів, зміненої підозри, допит підозрюваного.

У кримінальних провадженнях по ч. 2 ст. 159 КК на додаток до наведених вище обставин з'ясовується шляхом проведення тимчасового доступу до документів, допитів потерпілого, свідків статус особи, щодо якої є достатні дані вважати, що вона вчинила злочин, як член виборчої комісії або член комісії з референдуму, кандидат, уповноважена особою політичної партії, представник організації партії у виборчій комісії, уповноважена особа суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, довірена особа кандидата, член ініціативної групи референдуму, офіційним спостерігачем чи службовою особою з використанням свого службового становища спрямовані на одержання відомостей про зміст волевиявлення громадянина та подальше його розголошення.

2.7. Розслідування порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159-1 КК)

Основну роль у виявленні порушень порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації відіграють суб'єкти, яким, відповідно до вимог законів «Про політичні партії в Україні», «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», мають передаватися фінансові звіти.

Доказування факту подання завідомо недостовірних відомостей у звіті партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або у

¹¹ Аналогічного плану труднощі виникають у ситуаціях оприлюднення відомостей про голосування потерпілого на сторінці у соціальній мережі. Навіть при реєстрації сторінки на реальну особу довести оприлюднення саме нею таких відомостей вкрай складно

фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду партії, місцевої організації партії, кандидата на виборах (ч. 1 ст. 159-1 КК) потребує одержання даних про:

1) політичну партію, її місцеву організацію (дата створення, керівний склад партії, мережа місцевих організацій, дані про них як юридичних осіб), виборчий фонд партії (у зв'язку із проведенням у встановленому законом порядку яких саме виборів (Президента України, народного (-них) депутатів) він створений, розпорядників поточного та накопичувального рахунків та реквізити цих рахунків), кандидата на виборах (його персональні дані, відомості про висунення кандидата на виборну посаду);

2) особу, яка подала Звіт партії про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру (далі Звіт), її правомочність здійснювати це;

3) те, що такій особі було до подання цього звіту відомо про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру, про які обов'язково треба було внести відомості до Звіту;

4) причини внесення у звіт недостовірних відомостей і у чому саме вони полягали;

5) час та спосіб подання звіту, що містить недостовірні відомості, суб'єкту, визначеному законодавством;

6) де фактично знаходиться майно, одержані грошові кошти, придбані матеріальні об'єкти, результати робіт, виконаних за кошти політичної партії, передвиборчого фонду.

Доказування факту умисного здійснення внеску на підтримку політичної партії особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права, умисне здійснення внеску на користь політичної партії фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі, умисне надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі чи особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права (ч. 2 ст. 159-1 КК) забезпечується з'ясуванням:

1) відомостей про конкретну фізичну або юридичну особу та відсутність у неї права, відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону «Про політичні партії в Україні», ч. 1 ст. 43 Закону «Про вибори Президента України», ч. 1 ст. 50 Закону «Про вибори народних депутатів України», здійснювати (надавати) внесок (підтримку) політичній партії, для здійснення передвиборної агітації;

2) того, що особі (фізичній особі, представнику юридичної особи) відомо про визначені у законодавстві заборони та обмеження щодо внесків

(підтримки) політичної партії, здійснення передвиборної агітації, і чому, усвідомлюючи наявність таких приписів і того, що такі внески (підтримку) надавати не можна, вона це здійснила;

3) у чому саме одержав свій вираз внесок (підтримка) політичної партії, здійснення передвиборної агітації;

4) загального розміру (суми) внеску (внесків) та чи перевищував він (вони) встановлений законодавством у ч. 2, 3 ст. 15 Закону «Про політичні партії в Україні», ч. 2 ст. 43 Закону «Про вибори Президента України», ч. 1, 2 ст. 50 Закону «Про вибори народних депутатів України» граничний розмір;

5) коли, ким та у який спосіб був здійснений внесок (підтримка) політичній партії, передвиборної агітації;

6) фактичного місця знаходження одержаних грошових коштів, майна, придбаних матеріальних об'єктів, результатів робіт, виконаних за кошти політичної партії, передвиборчого фонду;

7) обізнаності керівника партії, місцевої організації партії про здійснення внеску, на який розповсюджується дія заборон у чинному законодавстві, чи був ними повідомлений про такий внесок відповідний контролюючий орган, чи не скористалися вони цим внеском, чи був цей внесок повернутий, коли, ким та у який спосіб це було здійснене (зазначимо, що дослідження цієї обставини може вивести сторону обвинувачення на виявлення ознак умисного отримання такого внеску на користь партії, кримінальна відповідальність за що передбачена у ч. 2 ст. 159-1 КК).

Умисне отримання внеску на користь партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, або у великому розмірі, умисне отримання у великому розмірі фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, умисне отримання такої фінансової (матеріальної) підтримки від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку (ч. 2 ст. 159-1 КК), або поєднання цих дій з вимаганням внеску чи фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації (ч. 4 ст. 159-1 КК) не може бути доведене без одержання відомостей про:

1) політичну партію, виборчий фонд партії, місцеву організацію, кандидата на виборах;

2) особу, яка є керівником партії, місцевої організації партії, розпорядником фонду, коли та ким вони призначені;

3) конкретну фізичну або юридичну особу та відсутність у неї права здійснювати (надавати) внесок (підтримку) політичній партії, для здійснення передвиборної агітації;

4) форма та розмір внеску (підтримки) політичної партії, здійснення передвиборної агітації, від особи, яка згідно із законом не мала права на його здійснення, і чи перевищував він встановлений граничний розмір;

5) обставини, за яких стало відомо (не могло не стати відомим) керівнику партії, місцевої організації партії про здійснення внеску (підтримки), на який розповсюджується дія заборон у чинному законодавстві;

6) причини не повідомлення такими особами про такий факт відповідному контролюючому органу;

7) коли та ким було здійснене прийняття грошових коштів або речі у володіння, споживання певної послуги, тощо як внеску (підтримки) політичної партії, здійснення передвиборної агітації;

8) де фактично знаходиться майно, одержані грошові кошти, придбані матеріальні об'єкти, результати робіт, виконаних за кошти політичної партії, передвиборчого фонду.

У випадках кримінальних проваджень щодо вимагання внеску чи фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації (ч. 4 ст. 159-1 КК) з'ясовуються обставини, за яких було висловлено фізичній особі чи представнику юридичної особи вимогу щодо надання такого внеску чи підтримки, ким, де та коли, це було зроблене та у якій формі, зміст погроз вчинення яких саме дій або бездіяльності з використанням становища, наданих повноважень, влади, службового становища особи, яка передавала таку вимогу, чи інших осіб стосовно особи, яка надає внесок (підтримку) у здійсненні передвиборної агітації, або якими саме діями, бездіяльністю, ким та протягом якого періоду часу умисно створювались умови, за яких особа вимушена була надати таку неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Наведені протиправні дії можуть бути вчинені повторно (ч. 3 ст. 159-1 КК) та/або за попередньою змовою групою осіб, організованою групою (ч. 4 ст. 159-1 КК). Відповідно підлягають встановленню наявність ознак повторності, попередньої змови групи осіб чи організованої групи, що мали місце під час вчинення злочинів, передбачених у ч. 1, 2, 4 ст. 159-1 КК.

У випадках одержання відомостей про подію злочину, який передбачений у статті 159-1 КК, з матеріалів перевірки НАЗК, іншими контролюючими органами Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру або фінансового звіту щодо коштів накопичувального рахунку виборчого фонду кандидата в Президенти України або партії, вони мають бути ретельно вивчені слідчим, прокурором, а під час судового розгляду – судом. Такі документи виступають з одного

боку в якості основи пошуково-пізнавальної діяльності сторони обвинувачення, а з іншого підлягають ретельній перевірці. В першу чергу слідчому необхідно концентруватися на одержанні шляхом витребування, тимчасових доступів до речей і документів, а за наявності для цього підстав – обшуків:

- витягу з Єдиного реєстру громадських формувань МЮ щодо реєстрації політичної партії;

- витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань щодо реєстрації політичної партії, її місцевої організації як юридичних осіб;

- документів, які містять відомості про політичну партію, її керівний склад, які зберігаються у реєстраційній справі політичної партії у МЮ, про місцеву організацію політичної партії, її керівний склад у реєстраційній справі у територіальних органах МЮ;

- копії рішення ЦВК щодо проведення відповідних виборів;

- рішення НАЗК щодо державного фінансування статутної діяльності політичної партії у поточному році та документи, які підтверджують переведення цих коштів ДК на рахунок політичної партії;

- заяви та інших документів, на підставі яких відкритий у банківській установі рахунок (політичної партії, місцевої організації політичної партії, накопичувальний, поточний рахунок виборчого фонду), через які здійснювалися фінансові операції;

- виписки з рахунку політичної партії, її місцевої організації, виборчого фонду, за період, за який був поданий звіт, у якому виявлені контролюючим органом недостовірні відомості, а також за календарний рік (для визначення перевищення граничного розміру грошового внеску);

- первинних документів із банківської установи, на підставі яких проведені фінансові операції протягом календарного року із зарахування грошового внеску від фізичної, юридичної особи на рахунок політичної партії, її місцевої організації, рахунок виборчого фонду (накопичувального, поточного), у тому числі заяви фізичної особи чи представника юридичної особи до платіжного документа на здійснення грошового внеску на підтримку політичної партії до установи банку України чи відділення зв'язку;

- засвідчених копій документів фізичної особи, копій реєстраційних документів та витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань щодо юридичної особи, які здійснили внески;

- фінансових звітів політичної партії, її місцевої організації, розпорядника рахунків виборчого фонду, щодо використання одержаних ними внесків (підтримки) з додатками до них, які були подані до контролюючих органів;

- бухгалтерських та інших документів (угоди, проектна, інша документація) політичної партії, місцевої організації партії, у яких відображені надходження і використання коштів виборчих фондів політичної партії, її місцевих організацій, які в установленому порядку набули статусу юридичної особи, кандидата від політичної партії (місцевої організації партії) на відповідних виборах;

- бухгалтерських та інших документів юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, які виконували роботи, надавали товари, послуги на користь політичної партії, її місцевої організації, виборчого фонду.

Оптимальним є тільки після одержання відповідних документів здійснювати допити у якості свідків співробітників контролюючого органу, які відповідали за виділення державного фінансування статутної діяльності політичної партії у поточному році, здійснювали перевірку фінансового звіту, членів політичної партії, працівників виборчого фонду, осіб, які відповідають за ведення бухгалтерського обліку політичної партії, щодо яких не має даних про їх співучасть у скоєнні злочинів, пов'язаних із порушенням порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, фізичних осіб, керівників та співробітників юридичних осіб, які виконували роботи, надавали товари, послуги на користь політичної партії, її місцевої організації, виборчого фонду, щодо яких у фінансовий звіт були внесені недостовірні відомості.

У кримінальних провадженнях щодо умисного отримання внеску на користь партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, або у великому розмірі, умисного отримання у великому розмірі фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, умисного отримання такої фінансової (матеріальної) підтримки від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку, як свідки допитуються особи, які надали цей внесок (підтримку), щодо його розміру, обставин здійснення, а також щодо поінформованості осіб, які вчинили ці протиправні дії, передбачені у ч.2 ст. 159-1 КК, про наявність заборон фізичній чи юридичній особі здійснювати такі внески (підтримку).

У кримінальних провадженнях в рамках яких розслідується вимаганням внеску чи фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації має бути допитана в якості потерпілого особа, на яку був здійснений вплив з метою примусу їх до відповідних внесків

(підтримки). Також в якості свідків допитуються особи, яким відомо від потерпілого про обставини вимагання такого внеску чи фінансової (матеріальної) підтримки.

Після одержання документів призначається бухгалтерська експертиза для встановлення дотримання вимог законодавства щодо використання державного фінансування статутної діяльності політичної партії, обмежень у сумі внесків за рік від однієї фізичної чи юридичної особи. За необхідності призначається техніко-криміналітична, почеркознавча експертизи документів, які мають значення речових доказів у кримінальному провадженні.

За наявності достатніх доказів особам повідомляється про підозру, приймається рішення щодо обрання ним запобіжного заходу, здійснюється їх допит щодо обставин, які підлягають доказуванню. Накладається арешт на рахунок політичної партії, її місцевої організації.

2.8. Розслідування підкупу виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму (ст. 160 КК)

Під час розслідування злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена у ч. 1 ст. 160 КК, встановленню підлягають:

1) час, місце, спосіб прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем для себе чи третьої особи неправомірної вигоди;

2) яка сума коштів чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи виступили в якості предмета неправомірної вигоди, їх джерело походження, характеристика та де знаходяться одержані гроші, нематеріальні активи, у чому втілилися результати використання переваг, пільг, послуг;

3) відомості щодо особи виборця, який прийняв пропозицію, обіцянку або одержав неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права, а також відомості щодо третьої особи на користь якої була одержана виборцем неправомірною вигода, мотив її дій;

4) відомості щодо особи, яка запропонувала, пообіцяла та надала неправомірну вигоду виборцю;

5) які дії фактично були вчинені виборцем щодо реалізації ним свого виборчого права або права голосу після прийняття пропозиції, обіцянки, одержання неправомірної вигоди.

Щодо вчинення злочинів, передбачених у ч. 2 ст. 160 КК,
з'ясовуються:

1) час, місце, спосіб пропонування, обіцянки або надання виборцю неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права;

2) сума коштів чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, які виступили в якості предмета неправомірної вигоди, їх джерело походження, характеристика та кому саме були вони надані як неправомірна вигода, у чому втілилися результати використання переваг, пільг, послуг;

3) відомості щодо особи, яка запропонувала, пообіцяла, надала неправомірну вигоду виборцю;

4) відомості щодо особи виборця, який прийняв пропозицію, обіцянку або одержав неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права, а також відомості щодо третьої особи, на користь якої виборець одержав неправомірну вигоду;

5) які дії фактично були вчинені особою, яка запропонувала, пообіцяла, надала неправомірну вигоду з метою здійснення контролю за виконанням виборцем дій, за які він одержав неправомірну вигоду.

По протиправних діях, передбачених у ч. 3 ст. 160 КК, мають бути встановлені:

1) час, місце, спосіб здійснення передвиборної агітації шляхом надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів, робіт, послуг;

2) сума коштів, дані щодо товарів, робіт, послуг, які були використані для неправомірної передвиборної агітації, джерело їх походження, щодо товарів, робіт, послуг – їх вартість, а також, що такі товари не містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, і вартість яких не перевищує розміру, встановленого законодавством;

3) відомості щодо особи, яка надала неправомірну вигоду або надала безоплатно товари, роботи, послуги підприємству, установі, організації для здійснення неправомірної передвиборної агітації, мотиви її дій;

4) відомості щодо підприємства, установи, організації та службової особи, яка одержала неправомірну вигоду для здійснення неправомірної передвиборної агітації;

5) які дії фактично були вчинені особою, яка надала неправомірну вигоду, безоплатно товари, роботи, послуги, з метою контролю за

здійсненніям неправомірної передвиборної агітації на підприємстві, в установі, організації.

У кримінальних провадженнях по ч. 4 ст. 160 КК, на додаток до наведених обставин по ч. 2 або 3 ст. 160 КК, в залежності від особливостей події злочину підлягають встановленню:

- 1) повторність вчинення злочину;
- 2) наявність попередньої змови групи осіб на їх вчинення (час, місце, відомості щодо осіб, які попередньо домовилися про вчинення злочину, передбаченого у ч. 2, 3 ст. 160 КК, хто був ініціатором змови, розподіл ролей та як це відбулося, хто які дії фактично вчинив та їх мотиви);
- 3) що злочин, передбачений у частинах 2 або 3 ст. 160, вчинений членом виборчої комісії чи комісії з референдуму, членом ініціативної групи референдуму, кандидатом або його довіреною особою на виборах, представником політичної партії чи місцевої організації політичної партії у виборчій комісії чи комісії з референдуму, уповноваженою особою політичної партії чи місцевої організації політичної партії, офіційним спостерігачем на виборах або референдумі.

При документуванні протиправних дій, кримінальна відповідальність за які передбачена у ч. 1, 2 ст. 160 КК, слідчий має здійснити:

- допит в якості свідка заявника про обставини його зустрічі з особою, яка запропонувала або пообіцяла надати неправомірну вигоду, у зв'язку із необхідністю вчинення чи невчинення дій пов'язаних з безпосередньою реалізацією нею свого виборчого права та у якій формі була запропонована неправомірна вигода, її розмір, де, коли та з ким саме буде зустріч виборця для передачі їй неправомірної вигоди тощо;
- затримання особи після того як виборець вкаже на неї як на ту, що надала йому неправомірну вигоду, та її особистий обшук;
- затримання виборців, на яких вкаже особа, яким в її присутності була надана неправомірна вигода, та їх особистий обшук;
- огляд місця надання неправомірної вигоди виборцю для фіксування місця вчинення злочину;
- огляд та вилучення предмету неправомірної вигоди, що був переданий виборцю, який заявив про підкуп виборців;
- внесення відомостей до ЄРДР щодо вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 160 КК, затриманими виборцями, та об'єднання кримінальних проваджень на підставі положень ст. 217 КПК;
- додатковий допит виборця, який заявив про злочин, для фіксування обставин надання йому неправомірної вигоди затриманою особою, а також відомих йому обставин надання неправомірної вигоди іншим виборцям;

- повідомлення затриманим особам про підозру, допит їх в якості підозрюваних та обрання запобіжних заходів;

- одночасний допит виборця, який заявив про підкуп виборців, та підозрюваного у випадках заперечення останнім факту надання неправомірної вигоди;

- накладення арешту на вилучений предмет неправомірної вигоди та інші матеріальні об'єкти, які мають значення для кримінального провадження;

- отримання зразків відбитків пальців рук підозрюваного;

- призначення дактилоскопічної експертизи для підтвердження факту передачі предмету неправомірної вигоди підозрюваним;

- повідомлення зміненої підозри особі з урахуванням одержаних доказів, вирішення питання про обрання йому запобіжного заходу.

Дії слідчого щодо перевірки заяви про вчинення злочину, передбаченого у ч. 3 ст. 160 КК, після внесення відомостей до ЄРДР можуть включати:

допит в якості свідка заявника про відомі йому обставини здійснення передвиборної агітації у заборонених законом формах;

- тимчасовий доступ до мобільного телефону заявника за наявності в його пам'яті фотознімків, відеозаписів, які містять відомості щодо фактів здійснення такої агітації;

- тимчасовий доступ до речей, одержаних заявником на підприємстві (в установі, організації) наданих при здійсненні передвиборчої агітації;

- обшук на підприємстві (установі, організації) з метою виявлення та вилучення бухгалтерських та інших документів щодо надання без законних на то підстав майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів, грошових коштів, виконання робіт, надання товарів, а також грошових коштів у готівці та наданих товарів;

- огляд приміщень підприємства (установи, організації) з метою фіксування результатів виконання як незаконної передвиборної агітації робіт, надання послуг, переваг, пільг;

- накладення арешту на вилучені матеріальні об'єкти;

- допити в якості свідків співробітників підприємства (установи, організації) щодо обставин здійснення забороненої законом передвиборної агітації;

- здійснення тимчасового доступу до документів юридичної особи, фізичної особи – підприємця, у яких відображене проведення ними робіт, надання товарів, послуг, а за наявності для цього підстав замість цього для вилучення цих документів може бути проведений обшук;

- допити в якості свідків керівників, співробітників юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, щодо надання підприємству (установі, організації) товарів, послуг, виконання робіт, тощо, якщо не має підстав для підозри їх у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 160 КК;

- призначення бухгалтерської експертизи з метою встановлення порушень на підприємстві (установі, організації) у обліку наданих переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів, грошових коштів, виконання робіт, а за необхідності експертиз, проведенням яких можна здійснити оцінку вартості майна, виконаних робіт, нематеріальних активів, тощо (товарознавчу, оціночно-будівельну, об'єктів інтелектуальної власності, тощо);

- проведення обшуку у житлі чи іншому володінні особи, яка надала неправомірну вигоду підприємству (установі, організації), безоплатно товари, роботи, послуги при здійсненні передвиборної агітації, а також у приміщеннях де розташовані виборчий штаб, у складських приміщеннях з метою вилучення документів, інших матеріальних об'єктів, які мають значення для кримінального провадження;

- повідомлення про підозру особі, яка вчинила дії, кримінальна відповідальність за які передбачена у ч. 3 ст. 160 КК України, обрання їй запобіжного заходу та допит в якості підозрюваної.

Значно більше можливостей надає чинний КПК для документування надання неправомірної вигоди, яке підпадає під ознаки, передбачені у ч. 4 ст. 160 КК. Тут у розпорядженні слідчого є різноманітний арсенал негласних слідчих (розшукових) дій. До комплексу дій, спрямованих на документування надання неправомірної вигоди виборцю, додатково можуть бути включені:

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;

- спостереження за особою, яка буде надавати неправомірну вигоду, для встановлення її співучасників, з якими вона контактуватиме у публічно доступних місцях;

- аудіо-, відеоконтроль особи, який проводиться разом зі спеціальним слідчим експериментом, для фіксування спілкування між виборцем та особою, яка надає неправомірну вигоду, щодо уточнення умов надання неправомірної вигоди та факту надання виборцю, а за можливості й іншим виборцям неправомірної вигоди;

- спеціальний слідчий експеримент під час якого здійснюється контроль за наданням особою предмету неправомірної вигоди виборцю.

Після одержання всіх доказів особам, які вчинили злочин, передбачений ч. 4 ст. 160 КК, повідомляється підозра, здійснюється їх допит з урахуванням зібраних доказів.

До матеріалів кримінального провадження за ст. 160 КК мають бути долучені засвідчені копії рішень уповноважених органів щодо проведення відповідних виборів.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Виборчий Кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>.
2. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 р. № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16>.
3. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 р. № 1932-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15>.
4. Постанова ЦВК «Про форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України, порядок їх складання і проведення аналізу» від 3 січня 2019 р. №3; «Про форми фінансових звітів про надходження і використання коштів виборчих фондів політичних партій, кандидати в народні депутати України від яких зареєстровані в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, та кандидатів у народні депутати України в одномандатних виборчих округах, порядок їх складання, надсилання та проведення аналізу» від 10 червня 2016 р. № 200.
5. Закону «Про вибори Президента України», ч. 2 ст. 50 Закону «Про вибори народних депутатів України», частини 5, 6 ст. 15 Закону «Про політичні партії в Україні».
6. Виборчий кодекс України від 19 груд. 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20/conv>.
7. Про вибори Президента України: Закон України від 5 берез. 1999 р. № 474-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14>.
8. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листоп. 2011 р. № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
9. Про місцеві вибори: Закон України: Закон України від 14 лип. 2015 р. № 595- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 391.
11. Виборчий кодекс України від 19 груд. 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>.
12. Про вибори Президента України: Закон України від 5 берез. 1999 р. № 474-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14>.
13. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листоп. 2011 р. № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
14. Про місцеві вибори: Закон України від 14 лип. 2015 р. № 595- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.
15. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 груд. 1997 р. № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
16. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального

Закон України від 19 груд. 1995 р. № 481/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.

17. Алгоритм першочергових слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням виборчого законодавства при проведенні чергових виборів Президента України 31 березня 2019 року, та особливості їх кваліфікації. Київ: Головне слідче управління Національної поліції України, 2019. С. 42.

18. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М. І. Хавронюка. Київ: Москаленко О. М., 2019. С. 362.

19. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Вид. виправл. і доповн. К.: Юридична думка, 2012. С. 35.

20. Ризак І. Я. Предмет комерційного підкупу за Кримінальним кодексом України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 1. с. 123–124.

21. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755- VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

22. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січ. 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

23. Податковий кодекс України № 2755-VI від 2 груд. 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

24. Про захист прав споживачів: Закон України № 1023-XII від 12 трав. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.

Навчальне видання

КВАЛІФІКАЦІЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Методичні рекомендації

Підписано до друку 17.01.2023. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 5,75. Ум. друк. арк. 5,35.
Тираж 50 прим.

Віддруковано в друкарні ТОВ «7БЦ»
03087, м. Київ, вул. Олекси Тихого, 84
e-mail: 7bc@ukr.net, тел: (044) 592-00-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5329 від 11.04.2017